

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської та
аспірантської підготовки
Кафедра екологічного права і контролю

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

рівень вищої освіти: «магістр»

на тему: «Особливості переходу України на засади сталого

Виконала студентка 2 курсу групи МЗС-66
спеціальності 8. 04010606
«Заповідна справа»
Горенська Вікторія Миколаївна

Керівник к.геогр.н., доц.
Владимирова Олена Геннадіївна

Рецензент д.ф.-м.н., проф.
Степаненко Сергій Миколайович

Одеса 2017

АНОТАЦІЯ

Актуальність впровадження стратегії сталого розвитку в Україні обумовлена необхідністю стабілізації техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та розв'язання комплексу екологічних проблем в умовах соціально-економічного зростання.

Метою роботи є узагальнення особливостей переходу України на засади сталого розвитку.

Предметом дослідження є теоретико-концептуальні та науково-прикладні аспекти сталого розвитку держави.

Методологічною основою роботи є концептуальні положення стратегії сталого розвитку цивілізації, сучасні моделі сталого розвитку, умови їх використання та обмеження для використання в Україні.

В роботі використано методи аналітичного аналізу, абстрактно-логічного та наукового узагальнення.

В роботі наданий аналіз особливостей переходу України на засади сталого розвитку. Викладено критерії досягнення сталого розвитку, методологічні основи концепції сталого розвитку.

Магістерська робота складається з переліку скорочень, вступу, 3 розділів, висновків і списку літератури з 25 джерел. Загальний обсяг роботи складає 89 сторінок, у тому числі 13 таблиць і 7 рисунків.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: сталий розвиток, сталий розвиток України, Цілі Розвитку Тисячоліття, Цілі сталого розвитку.

SUMMARY

The topicality of the entrenchment of the sustainable development strategies in Ukraine is conditioned by the need of stabilization of anthropogenic impact on the environment and the solution the complex of ecological problems in terms of the social and economic growth.

The aim of the paper is to sum up the peculiarities of the transition of Ukraine to the sustainable development.

The subject of the investigation consists in the theoretical and conceptual, scientific and applied aspects of the sustainable development of the country.

Methodological basis of the paper includes the conceptual principles of the sustainable development strategies of the civilization, modern models of the sustainable development, conditions of their usage and its restrictions in Ukraine.

The analytical methods of analysis, abstract-logical and scientific generalization are used in the investigation.

The paper analyzes the features of Ukraine's transition to the sustainable development. It also presents the criteria for the achievement of the sustainable development, methodological foundations of the sustainable development.

Master's research paper consists of the list of abbreviations, introduction, 3 chapters, conclusions and the list of references of 25 sources. The total volume of the paper is 89 pages, including 13 tables and 7 drawings.

KEY WORDS: the sustainable development, the sustainable development in Ukraine, the Millennium Development Aims, Aims of the sustainable development.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.....	7
ВСТУП	8
1 ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ..	10
1.1 Причини виникнення ідей сталого розвитку	13
1.2 Сутність сталого розвитку	21
1.3 Роль ООН у визначенні засад сталого розвитку.....	29
2 НАУКОВІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	38
2.1 Екологічна складова сталого розвитку.....	38
2.2 Економічна складова переходу до сталого розвитку.....	42
2.3 Соціальна складова сталого розвитку	47
2.4 Показники сталого розвитку.....	50
3 ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ НА ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	52
3.1 Стан досягнення Цілей розвитку тисячоліття	61
3.2 Від Цілей розвитку тисячоліття до Цілей сталого розвитку.....	74
3.3 Адаптація глобальних завдань розвитку з урахуванням національної специфіки	76
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	Ошибка! Закладка не определена.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ВСОП	–	Всесвітня стратегія охорони природи;
ЄЕК ООН	–	Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй;
ІКТ	–	ІКТ Інформаційно-комп'ютерні технології;
МОП	–	Міжнародна організація праці;
ООН	–	Організація Об'єднаних Націй;
ОСР	–	Освіта в інтересах сталого розвитку;
ПКС	–	Паритет купівельної спроможності валют;
ПРООН	–	Програма розвитку ООН;
ЦРТ	–	Цілі Розвитку Тисячоліття;
ЦСР	–	Цілі сталого розвитку;
ЮНЕП	–	Програма ООН з довкілля;
ЮНЕСКО	–	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки и культури.

ВСТУП

Сталий розвиток суспільства у будь-якому вимірі – чи то глобальному, національному чи місцевому – виглядає сьогодні як одна з найважливіших, невідкладних і всеосяжних проблем. Здається, людство вже наближається до того, щоб дати системні, детально прораховані, з точним передбаченням можливих наслідків відповіді на глобальні виклики епохи.

Але – лише наближається. Хоча відповіді мали бути сформульовані не сьогодні і навіть не вчора. Запізнення складає кілька десятиліть, і застережливі голоси експертів звучать усе тривожніше.

З ініціативи Організації Об'єднаних Націй, за активної участі практично усіх її органів та спеціалізованих установ з другої половини минулого століття іде напружена робота, що має на меті довести до світової громадськості розуміння характеру і масштабів небезпеки, скоординувати діяльність міжнародних організацій, урядів, неурядових організацій, науковців у пошуку та реалізації адекватних заходів щодо зниження рівня глобальних загроз.

Сталий розвиток – це така модель розвитку цивілізації, яка виходить з необхідності забезпечити світовий баланс між вирішенням соціально-економічних проблем і збереженням навколишнього середовища.

Слід зазначити важливу особливість проблеми сталого розвитку. Її гострота не спадає з часом, а навпаки – зростає. І це за умов тієї великої уваги, що приділяється їй в усьому світі урядами, громадськими організаціями, вченими, пересічними людьми. Це свідчить, що заходи, які вживаються світовою спільнотою для її розв'язання, не є досить ефективними, а ресурси, що виділяються для цього – недостатні. Схоже, що зусилля світової співдружності у напрямі реалізації сталого розвитку неадекватні загрозам, що продукуються подальшим поступом людської цивілізації. Потрібна зміна самої парадигми розвитку, що сформувалася вже в далекому минулому і не відповідає сучасним реаліям, до яких перш за все відноситься глибина та швидкість змін умов життєдіяльності людини.

Одним з основних чинників сталого розвитку України є її природні умови і ресурси. Для істотного зменшення техногенного навантаження на довкілля, припинення процесів його деградації необхідно докорінно змінити існуючу практику господарювання шляхом відмови від "нульової" вартості природних ресурсів, що створить фінансові передумови для збалансованості соціально-економічного розвитку. Критерієм сталого розвитку повинен бути не приріст обсягів виробництва, а потенціал його зростання в умовах збереження та переходу до покращення якісних показників навколишнього природного середовища.

Магістерська робота присвячена вивченню проблем сталого розвитку суспільства. В роботі у першому розділі розглянуті передумови формування принципів сталого розвитку: причини виникнення ідей сталого розвитку; сутність сталого розвитку; роль ООН у визначенні засад сталого розвитку чинники, які впливають на сталий розвиток. В другому розділі надані наукові основи стратегії сталого розвитку, а саме: економічна, екологічна і соціальна складові переходу до сталого розвитку. Аналіз особливостей переходу України на засади сталого розвитку містяться у третьому розділі роботи. В цьому розділі надається аналіз стану досягнення Цілей розвитку тисячоліття Україною за даними Національної доповіді, яка підготовлена в рамках проекту «Прискорення прогресу у досягненні Цілей Розвитку Тисячоліття в Україні». Також проаналізоване, як успіхи досягнення Україною Цілей тисячоліття формують пріоритетні завдання для досягнення Цілей сталого розвитку країни. Наприкінці охарактеризовано стан адаптації глобальних завдань розвитку з урахуванням національної специфіки за матеріалами національних консультацій з питань розроблення й прийняття Стратегії сталого розвитку України.

1 ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Прогрес економічної науки привів до все більшого врахування природного фактора. З одного боку, більшість традиційних природних ресурсів стали дефіцитними. Причому це відноситься не лише до невідновлюваних ресурсів, але також і до так званих відновлюваних ресурсів – передусім ресурсів екосистем (екосистемних «товарів» та «послуг») і біорізноманіття. Одне з визначень сталого розвитку – це невиснажуваний розвиток в довгостроковому, міжпоколінному плані. Оскільки природа є основою життєдіяльності людини, її виснаження і деградація при існуючих економічних відносинах негативно позначається на соціальних відносинах, зростанні убогості і структурах виробництва та споживання. З іншого боку, виявилось, що багато відновлюваних природних благ не мають належної цінності, що є джерелом їх виснаження і деградації. Тому стався перехід до екологічної економіки і економіки сталого розвитку. В той же час взаємодія соціальних і екологічних чинників привела до розгляду ще одного чинника виробництва – соціального капіталу[1].

Сталий розвиток є об'єктивною потребою людської цивілізації, оскільки він є альтернативою її попередньому розвитку, що поставив людину і суспільство перед проблемою виживання і самозбереження.

Об'єктивність сталого розвитку пов'язана з об'єктивним й закономірним характером процесів, що протікають у природі і суспільстві. Природний баланс, природні цикли, природні явища, стабільність функціонування екосистем, обмеженість ресурсів Землі, безмежність Всесвіту і його вплив на земні процеси (у природі, житті людини, суспільства) – усе це речі об'єктивні, які визначають життя людини як біологічного виду і життя людини у суспільстві.

Сталий розвиток дає відповідь на об'єктивну потребу привести життя людини та розвиток суспільства у відповідність до природних процесів, аби

зберегти глобальний баланс і відвернути катастрофу.

Людина є частиною природи і живе під її безпосереднім впливом. Життєдіяльність людини обмежена стабільністю десятків параметрів, які можуть коливатися лише незначною мірою (температура, хімічний склад, радіоактивне випромінювання тощо). Беззастережний свідомий вплив людини на природу (суб'єктивний чинник) може привести до фатального розбалансування природного середовища, і людський організм не встигне пристосуватися до нових умов. Отже, розвиток природи і суспільний розвиток тісно пов'язані.

Перехід до сталого розвитку потребує надзвичайних зусиль людства у тому, щоб, змінюючи особистісний (людський) чинник загальнопланетарного розвитку, підпорядкувати (підлаштувати) діяльність людей об'єктивним, фундаментальним законам стабільного функціонування екосистем і таким чином зберегти умови фізичного існування людини.

Для реалізації сталого розвитку із урахуванням усього переплетіння об'єктивних і суб'єктивних чинників треба виділити пріоритети, сформулювати стратегію, визначити завдання, знайти методи і засоби їхнього вирішення.

Потрібно враховувати надзвичайну складність проблем, які потребують вирішення. Йдеться про управління станом стабільності триєдиної системної цілісності “людина – природа – суспільство”. А це визначається, у свою чергу, рівнем підтримки стабільності кожного із складових компонентів.

Таке масштабне завдання не може бути вирішене зусиллями лише урядів чи спеціалізованих організацій. Потрібна причетність влади і громадянського суспільства, усіх без винятку країн і різних прошарків населення, практично усіх людей, оскільки сталий розвиток має охопити усі рівні управління і життя людей – від глобального, міжнародного до місцевого включно і особистого життя кожної людини.

Головними передумовами реалізації сталого розвитку можна визначити такі:

- поширення у масовій свідомості глибокого розуміння взаємозв'язку між людиною, людством та природою, а також фундаментальних основ стійкого розвитку відкритих стаціонарних систем;
- визначення напрямів зміни сутності людини як особистості, перетворення її з об'єкту у суб'єкт глобального розвитку;
- формування глобальних, національних, місцевих стратегій сталого розвитку за умов економічного зростання та забезпечення основних потреб людей;
- суттєве зменшення споживання ресурсів;
- віднайдення джерел фінансування економічних, екологічних, соціальних, політичних та інших перетворень, особливо для країн, що розвиваються;
- створення нормативно-правової та інституційної бази сталого розвитку;
- створення та удосконалення національних та міжнародних систем моніторингу щодо ефективності реалізованих заходів та корегування програм розвитку;
- розгортання масової соціальної мобілізації на користь програм сталого розвитку;
- забезпечення скоординованого у масштабах усього світу наукового опрацювання проблем та супроводу практичних дій щодо реалізації концепції сталого розвитку.

Зазначені тези будуть розглянуті у наступних розділах. Тут лише підкреслимо особливе значення розуміння людьми основ стійкого розвитку відкритих стаціонарних систем. А такими є усі живі організми, представники рослинного та тваринного світу, люди, суспільство, держави, окремі екосистеми і уся біосфера як глобальна система [2].

1.1 Причини виникнення ідей сталого розвитку

Щоб зрозуміти суть проблеми, треба оглянути, коли і як, з яких причин вона виникла.

Ідеї створення ідеальної моделі існування суспільства були запропоновані ще античними філософами. Так одна з основних тем вчення Платона (428 р. до н. е. - 347 р. до н.е.) – це ідея устрою «ідеальної» або «справедливої» держави (360 р. до н.е.). Не менш відомі висловлювання учня Платона Арістотеля, автора праці «Політика» (335-322 рр. до н.е.). Арістотелівська «Політика» є трактатом, який містить початки соціальної і політичної філософії, політології і теорії управління. Відомі роботи Томаса Мора, автора книги «Утопія» (1516 р.) і Томазо Кампанеллі, творця «Міста Сонця» (1602р.). Ці роботи були присвячені опису ідеальної держави, побудованої на принципах справедливості і стабільного розвитку суспільства.

Друга половина 18 століття ознаменувалася промисловою революцією в Англії. Головна особливість цього часу – поява машин. Використання машин привело до багатократного примноження можливостей людини і, як наслідок, до багатократного посилення дії людини на навколишнє середовище. Збільшення можливостей людини, в свою чергу, привело до народження ідеї про необмежене економічне зростання [2].

Першим, хто засумнівався в ідеї безмежного людського розвитку, був англійський учений, священник Томас Роберт Мальтус, автор праці «Есе про принципи народонаселення» (1798 р.). У своїй праці Т. Мальтус поставив під сумнів безмежність людського розвитку. Він вважав, що чисельність людей зростає у геометричній прогресії, тоді як засоби існування – в арифметичній. Таким чином зростання чисельності народонаселення стримуватиметься постійними війнами, епідеміями і голодом. Так був покладений початок теорії про обмеженість природних ресурсів. Проте, ідеї Т. Мальтуса випередили свій час і їм не приділили необхідної уваги.

Кінець 19 століття – початок 20 століття характеризувалися появою терміну і теорії «Ноосфери». Термін був запропонований французьким вченим Едуардом Леруа, а теорія розвинена видатним українським вченим Володимиром Івановичем Вернадським. Теорія ноосфери описує тісну взаємодію людини і природи. Незважаючи на посилення уваги вчених до проблем взаємовідносин людини і природи, жодних змін у людському розвитку, що носить яскравий антропоцентричний характер, не відбулося. Навпаки, антропогенне навантаження на природні екосистеми продовжувало збільшуватися. Стрімке зростання народонаселення, зародження і розвиток атомної промисловості, «зелена революція», гонитва за надприбутком – ось, мабуть, лише деякі моменти людського розвитку, які привели у 20 столітті до катастрофічної переексплуатації природних ресурсів. Надмірний вплив на навколишнє середовище ставав усе більш очевидним, як і необхідність вирішення проблем, що виникали. Першим, хто замислився про глобальні проблеми сучасності, стала міжнародна неурядова організація «Римський клуб» (The Club of Rome), створена у 1968 році італійським промисловцем Ауреліо Печчеї і генеральним директором з питань науки Олександром Кінгом. Ця організація об'єднала представників світової фінансової, політичної і наукової еліти [3].

Передвісником сучасних підходів і ідей сталого розвитку слід вважати нашого співвітчизника академіка В.І.Вернадського, який майже століття тому створив вчення про ноосферу, єдність людини і природи, їхній тісний взаємозв'язок і взаємний вплив. В.І.Вернадський з його геніальною прозорливістю значною мірою випередив свій час [2].

Переважна кількість фахівців не відчувала проблеми, про що свідчить зауваження В.І. Вернадського, зроблене вже в ХХ столітті: “Досі історики, взагалі вчені гуманітарних наук, а відомою мірою і біологи, свідомо не рахуються з законами природи біосфери – тієї земної оболонки, де тільки і може існувати життя. Стихійно людина від неї невідділена. І ця нерозривність лише тепер починає перед нами точно вияснюватися”. Саме завдяки працям В.І. Вернадського проблема “природа – людина” отримала наукове обґрунтуван-

ня – людство несе відповідальність за стан біосфери. Людський розум повинен і може врятувати цивілізацію від самознищення. Видатний вчений сподівався, що настане час, коли завдяки людському розуму біосфера переросте в ноосферу, де буде панувати гармонія між усім живим [4].

Людство підійшло до розуміння його ідей значно пізніше, у другій половині ХХ століття, коли реальна дійсність, практика виробництва, розподілу і споживання виявили небезпеку і згубність подальшого слідування засадам індустріальної моделі економічного, та й не лише економічного, а усього суспільного розвитку.

Для цієї моделі було характерним насильницьке, завойовницьке ставлення до природи, ілюзія невичерпності дешевих природних ресурсів, ставка на масштабність, а не ефективність виробництва. Потреби людей розвивалися, зростали кількісно і якісно, споживання збільшувалося за рахунок екстенсивного зростання, без врахування необхідності підтримки стабільного існування екосистем та обмеженості ресурсів (перш за все сировини та енергоносіїв) у глобальному масштабі.

Треба також взяти до уваги, що такий розвиток був пов'язаний з політикою індустріально розвинених країн, які забезпечували добробут і високі життєві стандарти переважної більшості населення значною мірою за рахунок країн, які, позбавляючись колоніальної залежності, лише визначали шляхи політичного та економічного розвитку. Багато з них, особливо в Африці, і тепер, більше ніж через півстоліття як почали розвалюватися колоніальні імперії, так і не змогли побудувати самодостатню національну економіку. Зростає розрив у рівні життя, економічному та науково-технічному розвитку між так званим “золотим мільярдом” (населення найбільш розвинених країн) та колишньою колоніальною “периферією”.

Проблема полягає ще й у тому, що неможливо підняти рівень споживання бідних країн до рівня споживання заможних і розвинених країн, повторюючи шлях останніх – не вистачить ресурсів Землі. Потрібні нові, нестандартні підходи на основі сучасних технологій, інформаційної революції,

ключі від якої знаходяться у технологічно розвинених країнах. Чи готові вони поділитися результатами технологічних новацій з бідними, недостатньо розвиненими країнами? Однозначної відповіді на це запитання, на жаль, немає.

Ще один негативний чинник, що вплинув на світовий розвиток у ХХ столітті – розколотість світу на ворожі блоки: радянський та західний. Усі без винятку країни світу знаходилися у полі протистояння, силові лінії якого виходили з двох полюсів, двох наймогутніших держав – США та СРСР. Блокове протистояння з його незмінними атрибутами – гонкою озброєнь, глобальним військово-політичним та ідеологічним суперництвом – деформувало світовий розвиток. Надзвичайно великі кошти йшли на розробку усе нових і нових систем зброї масового знищення людей. За межі здорового глузду вийшли кількісні показники накопиченої зброї, особливо ракетно-ядерної.

Наприкінці двадцятого століття людство опинилося у надзвичайно важкій ситуації: стало очевидним, що парадигма суспільного розвитку, яка була панівною протягом останніх століть, в основі якої було споживацьке, безвідповідальне ставлення до природи і ресурсів як чогось даного назавжди і невичерпного – ця парадигма себе вичерпала. Подальший розвиток цим шляхом без внесення радикальних змін веде у глухий кут, у безвихідь. Стало зрозумілим, що життєдіяльність людини, людства входить у протиріччя із фундаментальними засадами існування біосфери як цілісності і породжує нові й нові глобальні проблеми, що ставлять під сумнів подальше існування людини, її виживання як виду. Деякі дослідники навіть ввели тоді новий термін – “криза цивілізації” – для характеристики ситуації, що склалася. Цим поняттям вони визначали, що люди у своїй діяльності щодо забезпечення усе нових і нових потреб порушують природні пропорції, вносять небезпечні, навіть незворотні зміни у природний порядок існування людської спільноти, тваринного та рослинного світу, створюючи нові глобальні загрози, а адекватні механізми для зняття цих загроз не встигають створювати. Нерозв’язання,

накопичення глобальних проблем, їхнє переплетення створюють загрозу втрати життя на Землі.

На рубежі 80–90–х років минулого століття блокова (двополюсна) структура міжнародних відносин була демонтована. Розпався військово-політичний союз Організації Варшавського Договору, розпався Радянський Союз. Це були основні противники західних країн, і саме протидія військовим загрозам з їхнього боку була основною причиною існування і головним завданням Організації Північно-Атлантичного Договору – військово-політичного союзу західних країн. Здавалося, культ сили мав поступитися культурі партнерства та співпраці, що відкрило б нові можливості створення ефективних механізмів подолання глобальних проблем. Але так не сталося.

Однополюсний світ не став більш безпечним, демократичним і легітимним.

Змінився формат розподілу сил у Європі і світі, дещо розширилося поле демократії, але, як і раніше, сила, а не справедливість домінує у міжнародних відносинах. Більше того, відкрито порушуються норми міжнародного права, зафіксовані у Статуті Організації Об'єднаних Націй – такі як суверенність, недоторканість і територіальна цілісність держав, відмова від застосування сили і загрози силою у міжнародних відносинах.

За таких умов не може бути впевненості у тому, що не розпочнеться нова “холодна війна” з розкручуванням спіралі гонки озброєнь і повторенням на новому рівні усіх негараздів недалекого минулого. Не лише війна здійснює руйнівний вплив на стабільний і збалансований розвиток світової співдружності, країн і регіонів. Сама підготовка до війни обмежує і деформує соціально-економічний розвиток, вона є збитковою для суспільства, окремих країн і усього світу. А наживається на війні лише вузький прошарок виробників зброї.

Треба відзначити особливий вплив на формування ідей сталого розвитку такого чинника як глобалізація, яка стала одним з вирішальних факторів сучасного світового розвитку. Цим терміном позначають об'єктивний процес

усе більш тісного зближення, взаємодії, взаємозалежності різних країн і народів світу, перш за все, у економічній сфері, але також у сферах інформації, культури, технологій, управління. Глобалізація пов'язана із наявністю у світовій матеріальній культурі таких нових продуктів масового вжитку, послуг, технологій, які мають глобальний попит. З іншого боку, вона стала можливою за умов колосального накопичення капіталів окремими компаніями, фінансовими установами та країнами. Для них тісними стали національні кордони, вони стають головними гравцями на світовому ринку.

За своєю природою глобалізація є об'єктивним процесом, як взагалі є об'єктивними процеси розвитку продуктивних сил, технологічних перетворень, економічної та політичної інтеграції.

На жаль, економічно й технологічно розвинені країни, виходячи, начебто, з національних інтересів (а дуже часто це є інтереси провідних корпорацій), демонструють нерозуміння взаємозалежності країн у сучасному світі, коли "економічне провалля" в якійсь частині світу, злиденність в окремих регіонах можуть поставити під загрозу деградації чи навіть катастрофи усю глобалізовану економіку, особливо, якщо взяти до уваги соціально-політичний аспект проблеми.

У Політичній декларації, прийнятій учасниками Всесвітньої зустрічі на найвищому рівні зі сталого розвитку, що відбулася у Йоганнесбурзі 2002 року, було підкреслено: "Глибокий вододіл, що поділяє людське суспільство на багатих і бідних та розрив між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, який весь час збільшується, створюють серйозну загрозу для процвітання, безпеки та стабільності світу". До головних чинників, що "створюють серйозну загрозу сталому розвитку наших народів", разом з економічними та екологічними були віднесені такі глобальні проблеми як "хронічний голод; недостатнє харчування; іноземна окупація; збройні конфлікти; проблеми, пов'язані з незаконними наркотиками; організована злочинність; корупція; стихійні лиха; незаконний обіг зброї; торгівля людьми; тероризм; нетерпимість та підбурювання до расової, етнічної, релігійної та іншої ненавис-

ті; ксенофобія а також ендемічні, заразні та хронічні хвороби, включно ВІЛ/СНІД, малярія й туберкульоз”[2].

Зазначені проблеми, взяті кожна окремо або усі разом є серйозним викликом світовому співтовариству. Вони свідчать про розбалансованість міжнародних відносин, недостатню ефективність, а інколи й просто небажання налагодити тісну співпрацю між державами світу саме з тих питань, що стосуються права людини на життя, здоров'я (фізичне й моральне), свободу й гідні умови існування.

Реальна небезпека зазначених глобальних проблем та необхідність їх усунення спільними зусиллями стає все більш зрозумілою для зростаючої кількості людей і перш за все – представників національних та міжнародних еліт.

Людство поставлене перед вибором – або продовжити шлях до глобальної катастрофи, або шукати можливості дати відповідь новим викликам сучасності. Концепція сталого розвитку за таких умов має відіграти вирішальну роль, оскільки вона дає альтернативу сучасному незбалансованому і такому, що виснажує ресурси і губить довкілля, розвитку.

Термін “сталий розвиток” офіційно був прийнятий на Всесвітній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, що проходила у Ріо-де-Жанейро 1992 року. Це стало результатом багаторічної науково-аналітичної та політичної роботи зі з'ясування, узгодження, формулювання та прийняття широким загалом нових концептуальних ідей. Світове співтовариство пройшло шлях від загального критичного осмислення взаємовідносин між людьми і природою до науково обґрунтованих політичних рішень на найвищому рівні міжнародної взаємодії, що стосуються можливих спільних дій у різних секторах суспільного життя і на різних рівнях управління: від найвищих щаблів державної влади до місцевого самоврядування, партнерства між громадськими об'єднаннями, бізнесом та місцевою владою.

Звернемо увагу на те, що перші заходи, такі як Всесвітня Конференція ООН “Людина і навколишнє середовище” (Стокгольм, 1972 р.), були спрямо-

вані на пошук шляхів і засобів забезпечення екологічно зорієнтованого соціально-економічного розвитку, коли зростання добробуту людей не супроводжується погіршенням довкілля та руйнуванням природних систем.

Пізніше, створена у 1983 р. Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку, яку очолила прем'єр-міністр Норвегії Г.Х.Брутланд, переконливо довела необхідність введення як базового – поняття “сталий розвиток”. Таким чином, у міжнародно-правових документах почало формуватися ідеологічне підґрунтя, методологія оцінки наслідків глобалізації.

Відбувається перехід від двомірної еколого-економічної системи цінностей до трьохмірної соціо-еколого-економічної. Йдеться про збалансоване співіснування суспільства, економіки та природних систем. Соціально-економічний розвиток повинен забезпечувати суспільний прогрес, не руйнуючи при цьому природне середовище.

Критеріями реалізації цієї нової цивілізаційної парадигми мають бути економічна ефективність, екологічна безпека і соціальна справедливість. Отже, за кілька десятиліть суспільство усвідомило, що зняття загрози екологічної катастрофи потребує не лише якісних змін у технологіях і управлінні виробництвом, а й модернізації економічних відносин та соціального устрою.

Тут доречно відзначити ще один дуже важливий аспект, пов'язаний із фактором часу. Чи не найсуттєвішою рисою сучасного розвитку є швидкість змін. Світ змінювався завжди, але так стрімко, як тепер – ніколи. Крива суспільного розвитку настільки круто забирає вгору, що люди не встигають адекватно реагувати на зміни. Суспільна свідомість завжди має певну інерційність в осмисленні нового, виробленні ставлення до нього та прийнятті відповідних рішень. Глобальні ж проблеми та сучасний стрімкий суспільний розвиток вимагають не лише своєчасного реагування, а й узгоджених упереджувальних спільних дій на всіх рівнях – глобальному, національному, регіональному, місцевому [2].

1.2 Сутність сталого розвитку

Концепція сталого розвитку з'явилася у результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної і екологічної [3].

Появу терміну «сталий розвиток» (від англ. sustainable development) ув'язують з ім'ям прем'єр-міністра Норвегії Гру Харлем Брундланд, яка сформулювала його в звіті «Наше спільне майбутнє», що було підготовлено для ООН і опубліковано у 1987 р. Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку.

З іншої точки зору, в основу поняття «sustainable development» (сталий розвиток) було закладене словосполучення «sustainable state society» (суспільство сталого стану), яке ввів у науковий обіг У.Офулс. Умова сталого розвитку суспільства була в свою чергу сформульована Д.Хартвіком. Ідеї сталого розвитку суспільства знайшли свою математичну інтерпретацію в глобальній моделі світової динаміки, яка була вперше розроблена Дж. Форрестером. На основі цієї моделі Д. Медоузом був зроблений прогноз, згідно якому через 75 років сировинні ресурси планети будуть вичерпаними, а людство зіштовхнеться з техногенною та екологічною кризами [5].

В науковій літературі існує більш ніж 50 трактувань поняття «сталий розвиток».

З економічної точки зору сталий розвиток передбачає підтримуваний еколого-економічний розвиток, що не загрожує вичерпанням існуючих ресурсів для майбутніх поколінь; в екологічному контексті сталий розвиток – це підтримувана різноманітність окремих видів в екосистемах, що експлуатуються або знаходяться під тим чи іншим антропогенним впливом; а у площині біологічної науки сталий розвиток – це підтримувана продуктивність біологічних ресурсів. Усі ці визначення є дещо суперечливими. Найбільш розповсюдженим варіантом тлумачення поняття «сталий розвиток» є запропоноване його визначення на конференції ООН у Ріо-де-Жанейро. Сталый розвиток у формулюванні ООН – це розвиток суспільства, що дозволяє

задовольняти потреби нинішнього покоління, не наносячи при цьому шкоди можливостям майбутніх поколінь для задоволення їхніх потреб [5].

Сталий довгостроковий розвиток являє собою не незмінний стан гармонії, а скоріше, процес змін, у якому масштаби експлуатації ресурсів, напрямки капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку й інституціональних змін узгоджуються з нинішніми і майбутніми потребами. Вважається, що в основу формування концепції сталого розвитку покладено ґрунтовні наукові розробки про ноосферу видатного вченого В.І. Вернадського [6].

Сталий розвиток (sustainable development – англ.) визначається як такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої власні потреби. Це така взаємодія суспільства і природи, за якої зберігається біосфера та забезпечується виживання та розвиток людства. Це процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь. Сталий розвиток забезпечує збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, збереження сприятливого стану навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу. Варто також розуміти, що сталий розвиток означає процес, а не мету чи зразок функціонування суспільства. Головним чинником сталого розвитку, є адекватне врахування довгострокових тенденцій розвитку системи «природа – суспільство – людина» [7].

Разом з тим, точного загальноприйнятого універсального визначення сталого розвитку немає. На сьогодні існує декілька десятків його трактування, які фахівці групують у цілу систему і більш розповсюдженими визнають такі:

- це розвиток, що базується на рівності між генераціями, видами і групами;
- це економічне зростання і розвиток, які доповнюють один одного і не антагоністичні довікільню і суспільству;

- це такий економічний розвиток, який не підриває природну базу для майбутніх поколінь і зростає у розрахунку на душу населення;
- це економічний розвиток, що забезпечує сталість довкілля і стале, постійне економічне зростання;
- це процес гармонізації людства і довкілля;
- це коеволюція людини і біосфери, тобто такі взаємовідносини природи і суспільства, що допускають їх спільний розвиток;
- це турбота про довкілля для забезпечення розвитку;
- це керівництво, що може вести нас шляхом розвитку;
- це спроба зрозуміти майбутнє сьогодні [8].

Економічний підхід до концепції сталого розвитку базується на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаля, який може бути створений за умови, принаймні, збереження сукупного капіталу, за допомогою якого і створюється цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних – природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій, включаючи видобуток та переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку і знищення відходів. Проте при вирішенні питань про те, який капітал повинен зберігатися (наприклад, фізичний, або природний, або людський капітал) і якою мірою різні види капіталу взаємозамінні, а також при вартісній оцінці цих активів, особливо екологічних ресурсів, виникають проблеми правильної інтерпретації і рахунку. З'явилися два види сталості – слабка, коли йдеться про незменшуваний в часі природний та створений капітал, і сильна – коли повинен не зменшуватися природний капітал (причому частина прибутку від продажу невідновлюваних ресурсів повинна спрямовуватися на збільшення цінності відновлюваного природного капіталу) [3].

Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, у тому числі, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ. Бажано також збереження

культурного капіталу і різноманіття в глобальних масштабах, а також більш повне використання практики сталого розвитку, наявної в не домінуючих культурах. Для досягнення сталості розвитку, сучасному суспільству доведеться створити ефективнішу систему ухвалення рішень, що враховує історичний досвід і заохочує плюралізм. Важливе досягнення не лише внутрішньо-, але і міжпоколінної справедливості. У рамках концепції людського розвитку людина є не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Опираючись на розширення варіантів вибору людини як головну цінність, концепція сталого розвитку передбачає, що людина повинна брати участь у процесах, які формують сферу її життєдіяльності, сприяти прийняттю і реалізації рішень, контролювати їх виконання.

З екологічної точки зору, сталий розвиток повинен забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Більше того, поняття «природних» систем і ареалів мешкання можна розуміти широко, включаючи в них створене людиною середовище, таке як, наприклад, місто. Основна увага відводиться збереженню здатностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх в деякому «ідеальному» статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення довкілля і втрата біологічного різноманіття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення [3].

Узгодження цих різних точок зору і їх реалізація за допомогою конкретних заходів, що є засобами досягнення сталого розвитку – завдання величезної складності, оскільки усі три елементи сталого розвитку повинні розглядатися збалансовано. Важливі також і механізми взаємодії цих трьох концепцій. Економічний і соціальний елементи, взаємодіючи один з одним, породжують такі нові завдання, як досягнення справедливості усередині одного покоління (наприклад, відносно розподілу доходів) і надання цілеспрямованої допомоги бідним верствам населення. Механізм взаємодії економічного і екологічного елементів породжує нові ідеї відносно вартісної оцінки та інте-

рналізації (врахування в економічній звітності підприємств) зовнішніх впливів на довкілля. Нарешті, зв'язок соціального і екологічного елементів викликав інтерес до таких питань як внутрішньопоколінна та міжпоколінна рівність, включаючи дотримання прав майбутніх поколінь і участі населення в процесі ухвалення рішень.

Важливим питанням в реалізації концепції сталого розвитку – особливо у зв'язку з тим, що вона часто розглядається як еволюціонуюча – стало виявлення його практичних і вимірюваних індикаторів. У цьому напрямі зараз працюють як міжнародні організації, так і наукові кола. Виходячи з вищезгаданої тріади, такі індикатори можуть пов'язувати усі ці три компоненти і відображати екологічні, економічні та соціальні (включаючи психологічні, наприклад, сприйняття сталого розвитку) аспекти [9].

Поява концепції сталого розвитку підірвала фундаментальну основу традиційної економіки – необмежене економічне зростання.

Прогрес економічної науки привів до все більшого врахування природного фактора. З одного боку, більшість традиційних природних ресурсів стали дефіцитними. Причому це відноситься не лише до невідновлюваних ресурсів, але також і до так званих відновлюваних ресурсів – передусім ресурсів екосистем (екосистемних «товарів» та «послуг») і біорізноманіття. Одне з значень сталого розвитку – це невиснажуваний розвиток в довгостроковому, міжпоколінному плані. Оскільки природа є основою життєдіяльності людини, її виснаження і деградація при існуючих економічних відносинах негативно позначається на соціальних відносинах, зростанні убогості і структурах виробництва та споживання. З іншого боку, виявилось, що багато відновлюваних природних благ не мають належної цінності, що є джерелом їх виснаження і деградації. Тому стався перехід до екологічної економіки і економіки сталого розвитку. В той же час взаємодія соціальних і екологічних чинників привела до розгляду ще одного чинника виробництва – соціального капіталу[1].

Проблема сталого розвитку – одна з найбільш актуальних у сучасному світі. Нею опікуються світові лідери, їй присвячені сотні урядових і міжурядових програм, вона вже багато років стоїть у порядку денному найвпливовіших міжнародних організацій.

Під кінець минулого та на початку нинішнього століття Організація Об'єднаних Націй розгорнула наполегливу діяльність з цієї проблематики. Були проведені такі важливі заходи, як всесвітні конференції, спеціальні сесії Генеральної Асамблеї ООН, зустрічі на найвищому рівні представників практично всіх країн світу.

Проблема сталого розвитку перетворилася на важливу складову внутрішньої та зовнішньої політики багатьох держав на різних континентах. Про її не лише політичну а й наукову актуальність свідчить та увага, яка приділяється сталому розвитку у науковому середовищі. Ведуться масштабні наукові дослідження, написані та перекладені різними мовами тисячі наукових звітів, фундаментальних монографій і навчальних посібників, проблемних статей і популярних брошур.

Слід зазначити важливу особливість проблеми сталого розвитку. Її гострота не спадає з часом, а навпаки – зростає. І це за умов тієї великої уваги, що приділяється їй в усьому світі урядами, громадськими організаціями, вченими [2].

Наприкінці ХХ століття в багатьох сферах світового розвитку поглибились кризові явища. Така ситуація поставила людство перед необхідністю формування нового світогляду, обґрунтування нових цінностей, морально-етичних критеріїв та корекції спільних цілей і пріоритетів.

Після завершення „холодної війни”, коли виникли сприятливі умови кооперування, інтеграції, розширення міжнародної співпраці для вирішення актуальних проблем, що постали перед світовою спільнотою, як ніколи потрібна ідея, мета, котра б об'єднувала народи й держави. Найбільш прийнятною метою в найближчому майбутньому, вважають фахівці, може бути сталий розвиток людства .

Концепція сталого розвитку економіки визнана світовою спільнотою народів домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації у XXI ст., стратегічним напрямом забезпечення матеріального, соціального і духовного прогресу суспільства.

Необхідність переходу на модель сталого розвитку всіх країн світу об'єктивно зумовлена демографічним «вибухом», сучасною науково-технічною революцією, а також нинішнім кризовим станом земної біосфери, істотним зниженням її відновлювальних, відтворювальних і асиміляційних можливостей внаслідок надмірних антропогенних навантажень на природу [10].

Сталий розвиток країни означає, таке функціонування її народногосподарського комплексу, коли одночасно забезпечуються задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб населення, раціональне та екологічно безпечне господарювання й високоефективне використання природних ресурсів, підтримання сприятливих для здоров'я людини природно-екологічних умов життєдіяльності, збереження, відтворення і примноження якості довкілля та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва.

Забезпечення сталого розвитку є одним з ключових питань сучасного розвитку всіх країн світу. Враховуючи надзвичайну актуальність даного питання для розвитку людської цивілізації у цілому, багато науковців, практиків, експертів міжнародних організацій у різних країнах світу присвятили свої роботи дослідженню проблем сталого розвитку та розробці шляхів його забезпечення, які не тільки підняли цю надзвичайно важливу проблему для усіх держав, але й розробили практичні рекомендації та пропозиції щодо формування національних та регіональних стратегій сталого розвитку, а також дали поштовх до прийняття цілого ряду міжнародних документів, що регулюють дане питання [11].

Сталий являє собою процес змін, у якому масштаби експлуатації ресурсів, напрямки капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку й інституціональних змін узгоджуються з нинішніми і майбутніми потребами. Під ста-

лим розвитком також розуміють соціо-екологоекономічний збалансований розвиток певних територій і розташованих на них міських і сільських поселень (населених пунктів), спрямований на узгоджене формування та функціонування економічної, соціальної і екологічної складових цього розвитку на основі раціонального використання всіх видів ресурсів (природних, трудових, виробничих, науковотехнічних, інформаційних тощо)[12].

Таким чином, сталий розвиток передбачає підвищення якості життя усього населення планети без збільшення масштабів використання природних ресурсів до ступеню, що перевищує можливості Землі як екологічної системи. Зусилля з формування сталого способу життя передбачає комплексний підхід до діяльності у трьох ключових галузях, а саме економічне зростання і справедливість, збереження природних ресурсів і охорона довкілля, соціальний розвиток. У галузі економічного зростання і справедливості передбачається комплексний підхід до стимулювання довгострокового економічного росту. Збереження природних ресурсів і охорона довкілля – пошук економічно прийнятних розв'язань проблеми скорочення споживання ресурсів, припинення забруднення довкілля і збереження природного середовища мешкання.

Соціальний розвиток передбачає задоволення потреб людей у робочих місцях, продовольстві, освіті, енергії, медичної допомоги, воді та санітарії; бережне ставлення до багатого культурного і соціального розмаїття та додержання прав трудящих; забезпечення усім членам суспільства можливості брати участь у прийнятті рішень, що впливають на їх подальшу долю. На сьогодні на шлях сталого розвитку змогла стати лише невелика група найрозвинутіших країн, що розробили нові правові норми щодо відношення людини до довкілля та впровадили нові «екологічні» технології. Отже, концепція сталого розвитку, яка з поглибленням наукової обґрунтованості поступово витісняє усі існуючі світоглядні ідеології, як такі, що є фрагментарними, неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації, доцільно і за-

кономірно визнана найбільш перспективною ідеологією не тільки XXI століття, але навіть усього третього тисячоліття [13].

1.3 Роль ООН у визначенні засад сталого розвитку

Однією з найвпливовіших організацій, яка може координувати дії, спрямовані на вирішення глобальних проблем у масштабі світової спільноти, є Організація Об'єднаних Націй (ООН).

ООН – універсальна та найбільш представницька організація. На сьогодні об'єднує 193 країни. Тому ООН сьогодні має найкращі можливості для узгодження та спрямування дій практично всіх країн світу на подолання глобальних проблем та перехід до сталого розвитку.

Вперше концепція сталого розвитку була сформульована у доповіді Міжнародної комісії ООН з питань розвитку і довкілля «Наше спільне майбутнє» (доповідь Брундтланд Г.Х.), докладніше розкрита на конференції ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро у 1992 році, на якій було схвалено стратегію дій «Порядок денний на XXI століття».

В доповіді Г.Х. Брундтланд постало питання про необхідність пошуку нової моделі розвитку цивілізації, сформульовано ідею сталого розвитку, як основу взаємодії природи і суспільства на засадах економічно-, соціально- та еколого-збалансованого розвитку, що передбачає можливість задоволення людських потреб не лише сьогодні, але й в майбутньому.

З того моменту у загальний вжиток вводиться термін «сталий розвиток», а концепція сталого розвитку стала невід'ємною частиною на порядку денному і включена до стратегій розвитку багатьох держав.

Проте конференції у Ріо-де-Жанейро передувала низка заходів, що знаменували включення світової спільноти у вирішення екологічних проблем.

Конференція в Ріо-де-Жанейро стала епохальною в історії людства, в ній взяли участь понад 17 тис. представників зі 179 держав. Така безпрецедентна за масштабами та змістом подія стала можливою через стрімке погіршення глобальної екологічної ситуації.

Українську делегацію на форумі в Ріо очолював тодішній Голова Верховної Ради України Іван Степанович Плющ. Так трапилося, що відтоді жоден з українських державних лідерів такого рівня не очолював національні делегації на форумах з питань сталого (збалансованого) розвитку.

У результаті проведення Конференції було прийнято п'ять основних підсумкових документів. Серед них особливе значення мають:

1. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку.
2. Порядок денний на XXI століття.
3. Рамкова конвенція ООН щодо змін клімату.
4. Конвенція щодо збереження біологічного різноманіття.
5. Декларація щодо напрямку розвитку, охорони та використання лісів.

Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку складається з 27-ми принципів, спрямованих на визначення нового, справедливого, глобального партнерства завдяки створенню інших рівнів співробітництва між державами, ключовими секторами суспільства та громадянами. Ця декларація і сьогодні залишається ключовим документом у галузі природоохоронної діяльності та впровадження сталого (збалансованого) розвитку.

Програмний характер мав Порядок денний на XXI століття, який містить 40 розділів з характеристикою програм діяльності країн світу, спрямованих на забезпечення сталого (збалансованого) розвитку на регіональному та локальному рівнях. Серед основних напрямів діяльності, розглянутих у розділах, можна виділити: поширення збалансованого розвитку на території міст; боротьба з бідністю; зміна моделі споживання; узгодження динаміки демографічного та сталого (збалансованого) розвитку; включення проблем

навколишнього середовища до процесу прийняття рішень, а також комплекс заходів щодо захисту атмосфери, боротьби проти знищення лісів; управління біотехнологічними процесами тощо. У багатьох розділах йшлося про посилення ролі «найважливіших суспільних груп», до яких належать жінки, діти та молодь, корінні народи, неурядові організації, органи місцевого управління, трудящі та профспілки, ділові кола та промисловці, науково-технічні кола, а також фермери. Вісім останніх розділів були присвячені питанням упровадження напрацьованих напрямів діяльності / завдань разом з фінансовими механізмами та інституційними структурами.

Порядок денний на XXI століття (Agenda 21) можна вважати найважливішим документом Конференції в Ріо [14].

Прийнятий документ започаткував глобальне партнерство країн світу для досягнення сталого (збалансованого) розвитку суспільства. Був визначений комплексний підхід до проблем довкілля та розвитку. Порядок денний вперше встановлював структуру систематичної спільної роботи, конкретні дії щодо здійснення цього переходу були визначені як для глобального, національного, так і для місцевого, локального рівнів [15].

Згідно з Порядком денним, кожній країні було рекомендовано розробити національну стратегію сталого (збалансованого) розвитку з урахуванням необхідних природоохоронних заходів.

Проведення конференції й ухвалення цього документу стало підсумком багаторічної роботи, яка дозволила об'єднати та представити в логічно систематизованому вигляді результати багаторічних досліджень.

Концепція сталого (збалансованого) розвитку виходить із визнання неприйнятності подальшого збереження трьох основних практичних варіантів використання природно-ресурсного потенціалу планети, що існували на той час: західної моделі; моделі країн з так званою плановою економікою; моделі країн, що розвиваються. Зазначені моделі зумовлюють, відповідно, невиправдані з огляду на природно-ресурсний потенціал планети масштаби експлуатації природних ресурсів; неефективні та незбалансовані за еколого-

економіко-соціальними параметрами варіанти використання зазначених ресурсів; нееквівалентний обмін ресурсами, що призводить до бідності та стагнації.

Стосовно західної моделі, так званого «суспільства загального споживання», зокрема, слід зазначити, що вона не може бути орієнтиром і загальноприйнятним взірцем для всього людства, оскільки для досягнення рівня споживання, на який вийшла нечисленна група країн з розвинутою ринковою економікою, знадобляться ресурси ще декількох таких планет, як Земля. Основна кількість забруднюючих речовин надходить у світове навколишнє природне середовище внаслідок функціонування виробництв, споживання кінцевої продукції яких відбувається у вказаних країнах.

У цьому переліку виділяється ще одна група – постсоціалістичні країни. Ще донедавна, в середині вісімдесятих, за рівнем виробництва на одну особу населення та за багатьма іншими показниками вони мали параметри, наближені до параметрів країн з розвинутою ринковою економікою. Однак цей розвиток досягався, насамперед, за рахунок надексплуатації, екстенсивного використання природних ресурсів. Саме неефективне використання природного потенціалу розвитку стало однією з причин їх економічного відставання і фактичного програшу в економічній гонці з країнами, що мали ринкову економіку. Протягом 1980-х рр. темпи щорічного економічного зростання країн з плановою економікою постійно знижувалися, що й поставило на порядок денний питання про необхідність зміни принципів, які визначають функціонування господарського механізму та загальну трансформацію їх економіки.

Нині, залежно від ступеня успішності такої трансформації, частина країн цієї групи за своїми параметрами та, відповідно, моделлю використання природних ресурсів наближаються до параметрів країн з розвинутою ринковою економікою, а решта – до групи країн, що розвиваються.

Концепція, ухвалена Конференцією в Ріо, спирається на розуміння унікальності сучасного етапу існування людства та його життєдіяльності в при-

роді, від якого залежать можливості їх подальшого спільного припинення чи продовження існування. Ця теза ґрунтується на визнанні й урахуванні допустимих меж антропо-техногенного навантаження на природу, своєрідної «поворотної точки» (на засадах принципу Ле Шательє - Брауна), після якої настає процес самоприскорюваної деградації природи та, відповідно, людини [16].

Ось чому, згідно з Концепцією, саме на нинішнє покоління випала величезна відповідальність – у нинішніх умовах, на нинішньому етапі зберегти й забезпечити достатні можливості для існування наступних поколінь та життя на планеті Земля в цілому.

Головним завданням у цьому плані є забезпечення такого характеру використання людством ресурсів планети, який, даючи змогу задовольняти потреби сьогодення, не підривав би потенційні можливості забезпечувати потреби наступних поколінь.

Отже, головним змістом змін, які необхідно здійснити людству у ході докорінної перебудови своїх відносин з природою, змінюючи принципи використання природних ресурсів, їх розподілу в процесі виробництва та перерозподілу в процесі кінцевого споживання, виробляючи нові моральні засади, що визначатимуть і обмежуватимуть розміри загального й індивідуального споживання ресурсів і благ природи, є перехід до прогнозування на довгостроковий період наслідків свого втручання в природу, коригування на основі цього всіх економічних і соціальних планів та параметрів свого розвитку з метою запобігання й упередження негативних наслідків для довкілля, що могли б виникнути чи проявитися в коротко- чи довготривалій перспективі.

Нинішнє покоління не повинне знищувати ресурси існування і розвитку своїх нащадків. Тому в плануванні своїх дій воно має йти на забезпечення свідомого компромісу, балансу інтересів – своїх та інтересів поколінь своїх наступників. Цей компроміс і баланс інтересів можна одночасно розглядати як: компроміс і баланс між благами та вадами розвитку цивілізації; інструмент для визначення меж прийняттого рівня споживання; баланс між можли-

востями природи та суспільства; баланс пріоритетів щодо вирішення нинішніх і віддалених проблем розвитку людства.

Ухвалений Конференцією в Ріо Порядок денний на XXI століття присвячений актуальним проблемам сьогодення. Водночас він має на меті підготувати людство до розв'язання проблем, з якими воно зіткнеться у найближчому майбутньому. Цей документ відображає глобальний консенсус: прийняття на найвищому рівні політичних зобов'язань щодо співробітництва з питань розвитку і навколишнього середовища. У Порядку денному зазначається, що лише комплексний підхід до проблем навколишнього середовища і розвитку, більш уважне ставлення до них будуть сприяти задоволенню основних потреб, підвищенню рівня життя всього населення, більш ефективній охороні й раціональному використанню екосистем, створенню безпечнішого майбутнього. Жодна країна не спроможна добитися цього самотужки, однак ми зможемо здійснити це спільними зусиллями на основі глобального партнерства, в інтересах забезпечення сталого (збалансованого) розвитку.

Таким чином, Конференція ООН з навколишнього середовища й розвитку, що відбулась у Ріо-де-Жанейро в червні 1992 року, показала, що проблеми довкілля і розвитку не можна більше розглядати окремо. Вона констатувала, що людство переживає вирішальний момент в історії: суперечності між характером цивілізації, який склався, та природою досягли межі й подальше їх загострення веде до глобальної катастрофи [15].

Так, у Стокгольмі у 1972 році була проведена Конференція ООН з навколишнього середовища і створена Програма ООН з довкілля (ЮНЕП) (результати конференції стали поштовхом до розвитку екологічної політики і дипломатії, появи міністерств та відомств з навколишнього середовища) .

У 80-х роках почали вести мову про екологічний розвиток, тобто такий, що не спричиняє руйнування природних комплексів та екосистем. У 1980 році була прийнята Всесвітня стратегія охорони природи (ВСОП), де вперше містилася згадка про «сталий розвиток».

Друга редакція ВСОП під назвою «Турбота про планету Земля – Стратегія сталого життя» була опублікована в жовтні 1991 року. Вона підкреслювала, що будь-який розвиток повинен базуватися на збереженні живої природи, захисті структури, функцій та різноманіття природних систем, від яких залежать біологічні види. Для цього необхідно зберігати системи підтримки життя (життєзабезпечення), біорізноманіття й забезпечувати раціональне використання не відновлюваних ресурсів.

В грудні 1989 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію, яка закликала організувати проведення на рівні керівників держав та урядів спеціальної конференції, присвяченої розробці стратегії стійкого, екологічно прийняттого економічного розвитку цивілізації. Робота з підготовки конференції включала проведення першої сесії в 1990 р. у Найробі, другої та третьої – в 1991 р. у Женеві та четвертої – в березні 1992 р. у Нью-Йорку.

У складі Підготовчого комітету діяли три робочі групи: перша розробляла питання захисту атмосфери, ресурсів суходолу та біологічного різноманіття, друга – проблеми океанів, морів, прибережних зон та ресурсів прісної води, третя – обговорювала правові, інституційні та організаційні аспекти. В його роботі брали участь представники більш ніж 170 країн світу. Паралельно проходила робота спеціального Міжурядового переговорного комітету ООН з підготовки Рамкової конвенції про зміну клімату та в межах ЮНЕП – Конвенції про біологічне різноманіття.

На конференції було визнано факт того, що екологічні проблеми і проблеми соціально-економічного розвитку не можуть розглядатися окремо.

У 1992 році було створено Комісію ООН зі сталого розвитку, яка існує і сьогодні. За підсумками роботи комісії були прийняті важливі рішення, а саме:

- у 1996 р. – розроблені та опубліковані індикатори сталого розвитку, за допомогою яких держави зможуть співставляти рівень розвитку і поетапно вирішувати існуючі проблеми;

- у 2000 році Декларацією Тисячоліття ООН було визначено орієнтири глобального розвитку до 2015 року – Цілі Розвитку Тисячоліття (ЦРТ);

- у 2003 році на сесії ГА ООН у Нью-Йорку – прийнято тематичну програму заходів для забезпечення сталого розвитку на період до 2017 року, яка базується на дворічних «циклах виконання» окремих завдань;

- на Саміті ООН з питань оцінки прогресу в досягненні ЦРТ у вересні 2010 року було ініційовано міжурядовий діалог щодо «Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року».

- у 2012 році в рамках підготовки Конференції ООН зі сталого розвитку Ріо+20 урядами низки країн-членів ООН було запропоновано розробити новий пакет цілей – Цілі сталого розвитку (ЦСР). Це стало початком роботи з формулювання нових цілей розвитку на наступні п'ятнадцять років – до 2030 року.

Відданість основним ідеям, закладеним на конференції в Ріо-де-Жанейро, була підтверджена на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі у 2002 році та продовжена на конференції зі сталого розвитку «Ріо+20» вже у 2012 році, порядком денним якої передбачалося конструктивне розв'язання проблем «переходу до зеленої економіки в контексті збалансованого (сталого) розвитку та подолання бідності і створення інституційної платформи сталого розвитку». «Ріо+20» можна вважати наймасовішим з усіх попередніх самітів, так як в його роботі прийняло участь понад 45 тисяч осіб з різних країн світу.

Говорячи про підсумки «Ріо+20», слід зазначити що і цей авторитетний форум не ухвалив достатньо конструктивних рішень. Через відсутність консенсусу він не повністю реалізував основні цілі, зафіксовані у його порядку денному. Глибокий за змістом підсумковий документ саміту «Ріо+20» – «Майбутнє, якого ми хочемо» – знову не вмістив положень обов'язкової юридичної сили.

Загалом на «Ріо+20» зареєстровано 692 добровільних зобов'язання у галузі сталого розвитку з боку урядів, ділових кіл, громадянського суспільства, університетів та інших структур. У більше ніж 513 млрд доларів оцінюють кошти, мобілізовані в зобов'язаннях зі сталого розвитку, пов'язаних із

конференцією, в тому числі гроші, які буде спрямовано в галузі енергетики, транспорту, зелену економіку, зменшення небезпеки стихійних лих, на боротьбу з опустелюванням, охорону водних об'єктів, лісів та в сільське господарство.

Наступна визначальна дата для розробки моделі стійкого розвитку планувалася в 2015 року. До того часу країни мають були заявити про цілі стійкого розвитку.

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН для прийняття Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року. Саміт розглядається світовою спільнотою як подія історичного значення. Проблематика Саміту охоплювала всі аспекти соціально-економічного розвитку, конкурентоспроможності країн, екологічної та енергетичної безпеки, глобального партнерства для розвитку, а обсяг ґрунтовної підготовчої роботи не мав прецедентів в історії. Після Саміту перед країнами членами-ООН постали нові завдання адаптації визначених на глобальному рівні цілей та їх моніторингу.

Так у 2015 році ЦСР були затверджені світовими лідерами на Саміті ООН зі сталого розвитку. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний розвитку у галузі сталого розвитку на період до 2030 року» визначає 17 цілей та 169 завдань розвитку.

ЦСР слугують орієнтирами для встановлення цілей на національному рівні та моніторинговим інструментом для вимірювання суспільного прогресу у 193 країнах світу.

Україна також не є винятком і її співробітництво з Програмою розвитку ООН (ПРООН) здійснюється в рамках спеціальних програм («Належне управління», «Людський розвиток і людська безпека», «Захист навколишнього середовища і сталий розвиток», «Програма сприяння сталому розвитку в Україні») тощо.

В Україні розпочалась робота зі встановлення цілей сталого розвитку на 2016-2030 роки, відповідних завдань та показників для моніторингу досягнення цілей.

2 НАУКОВІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Для формування умов сталого розвитку країни необхідно зосередитися на реалізації таких пріоритетних складових, як:

- економічна – передбачає ефективне використання всіх видів ресурсів, орієнтованих на зниження або усунення тиску на природні екосистеми;
- екологічна – як шлях відновлення первинної якості стану природного середовища до рівня, що не шкодить здоров'ю людини і природним екосистемам, збереження його на цьому рівні, досягнення його максимально можливого поліпшення;
- соціальна, яка передбачає підвищення добробуту і якості життя людини, бо саме людина виступає глибинною причиною всіх змін у суспільстві.

Зосередження на цих складових сприятиме посиленню координації дій органів державної влади, неурядових структур, підприємств різних форм власності під час вирішення проблем охорони довкілля та структурної перебудови економіки.

Екологічну складову сталого розвитку доцільно розглядати через її вплив на соціальну сферу, тому що негативні екологічні небезпеки безпосередньо перетворюються саме в соціальні негаразди. У пошуку оптимального співвідношення між економічною та соціальною сферою доцільно використовувати принцип, запропонований В.Г.Трегобчуком, згідно з яким "жодні економічні вигоди не можна визнати доцільними, якщо зростають показники захворюваності, інвалідності та смертності населення, погіршується його фізичне і психічне здоров'я" [17].

2.1 Екологічна складова сталого розвитку

Досягнення економічно доцільного й екологічно збалансованого використання природних ресурсів можливе через перебудову всього господарського комплексу та подолання нераціональної структури його територіальної організації. Для цього потрібно забезпечити:

- ефективно-нормативно-правове регулювання державних функцій щодо власності, управління та використання природних ресурсів;
- створення і впровадження уніфікованих кадастрів природних ресурсів;
- урахування можливості залучення техногенних родовищ і відходів при формуванні балансу природних ресурсів на всіх рівнях природокористування;
- створення ефективно-фінансово-економічної системи, яка б забезпечила відповідність розміру плати за природні ресурси екологічним збиткам та іншим негативним наслідкам їх використання й містила, крім фіскальних, заохочувальні механізми користування відновлюваними (у тому числі енергетичними) ресурсами;
- сприяння пошукові нових ресурсозберігаючих, наукоємних технологій.

Пріоритетними напрямками збалансованого використання окремих видів природних ресурсів є наступні:

Ресурси надр:

- формування завершених багатогалузевих комплексів на базі поглибленої переробки сировини, використання у виробництві замкнутих технологічних циклів і рециклів для заміни первинних сировинних матеріалів вторинними;
- упровадження маловідходних ресурсозберігаючих технологій у промисловості, зменшення енерго- й матеріаломісткості економіки;
- утворення з окремих видів великотоннажних відходів техногенних родовищ вторинної мінеральної сировини та їх першочергове використання;
- довгострокове прогнозування стану мінерально-сировинної бази за якістю та кількістю окремих видів корисних копалин і створення кадастрів природних ресурсів, пошук нових родовищ мінеральної сировини на принципах еколого-економічної доцільності їх освоєння;

Земельні ресурси:

- формування територіальної системи екологічної мережі як єдиної просторової системи територій країн Європи;
- збільшення площ земель з природними ландшафтами, достатніх для збереження їх природного різноманіття;
- удосконалення системи кількісних та якісних показників земельних ресурсів;
- охорона, збереження і відтворення земельних ресурсів відповідно до науково-обґрунтованого співвідношення між орними, залуженими та залісеними площами для кожної ландшафтно-кліматичної зони;
- обмеження нераціонального використання високопродуктивних земель у сфері промислового, міського та дорожнього будівництва з урахуванням суспільної необхідності;
- широке впровадження новітніх технічних і технологічних досягнень щодо використання, охорони й відтворення земельних ресурсів (інноваційних технологій у сільському господарстві, даних дистанційного зондування Землі, геоінформаційних технологій, урахування потенціалу ґрунтів у підтриманні вуглецевого балансу);

Водні ресурси:

- забезпечення населення якісною питною водою на основі пріоритетності питного водопостачання порівняно з іншими видами використання води;
- захист водоносних горизонтів і поверхневих вод від забруднень промисловими і побутовими стоками, поступове впровадження мораторію на скиди і перехід на замкнуті цикли водокористування;
- удосконалення правового та економічного механізму регулювання водокористування, зокрема подальший розвиток басейнового принципу управління ресурсами, відновлення природного режиму функціонування малих річок, обмеження господарської діяльності у водоохоронних зонах, введення обґрунтованої плати за воду з метою економії водоспоживання;

Атмосферні ресурси:

- зниження викидів забруднень в атмосферу від стаціонарних та нестаціонарних джерел шляхом першочергового вирішення цих проблем на промислових підприємствах – основних забруднювачах повітряного середовища;
- упровадження механізмів регулювання транскордонних переносів на міждержавному та міжрегіональному рівнях;
- збереження обсягів руйнуючих озон викидів і парникових газів на рівнях, що не перевищують узгоджених міжнародних норм, розвиток гнучких механізмів зменшення викидів парникових газів;

Лісові ресурси:

- розширення площ лісовідновлення та раціональне лісокористування шляхом упровадження новітніх технологій, збільшення площі лісів за рахунок лісотехнічної рекультивації низькопродуктивних земель з метою доведення її до науково обґрунтованих норм;
- здійснення лісокористування на основі науково обґрунтованого лісовпорядкування для забезпечення безперервності сировинного ресурсу (деревини) та продуктивності еколого-соціальних функцій лісу;
- відновлення та розширення мережі полезахисних й інших захисних смуг і наближення їхньої структури до виконання функцій екологічної мережі;

Біотичні ресурси:

- охорона, збереження та відновлення чисельності й ареалів природних популяцій видів рослин, грибів і тварин, у тому числі занесених до Червоної книги України та міжнародних переліків рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, з урахуванням вимог міжнародних договорів, до яких приєдналася Україна;
- збереження внутрішньопопуляційного статевого, вікового, просторового і генетичного різноманіття природних популяцій, у тому числі збереження і відтворення генофонду мисливських тварин, а також харчових, лікарських, декоративних і технічних видів рослин; відновлення і ренатуралі-

зація зникаючих видів і популяцій з урахуванням їх відповідності умовам природного середовища існування;

- створення екомережі на державному й регіональному рівнях як першочергове завдання відновлення природних середовищ існування дикої флори та фауни, покращення стану збереження окремих компонентів біологічного різноманіття, зміцнення екологічних зв'язків та цілісності екосистем.

Забезпечення екологічної стійкості природних систем. Основні напрями в середовищотвірній сфері повинні спрямовуватися на реалізацію державної екологічної політики, що забезпечує збереження природних систем, підтримання їхньої цілісності, стабільності і життєзабезпечуючих функцій. Для цього необхідні:

- збереження і відновлення оптимального для сталого розвитку країни та її окремих регіонів комплексу наземних, прісноводних і морських природних екосистем;

- розвиток мереж природоохоронних територій різного рівня і режиму, формування на їхній основі та інших територіях природно-заповідного фонду й екологічної мережі України як невід'ємного компонента розвитку регіонів і держави в цілому, збереження унікальних природних комплексів тощо;

- збереження і відновлення цілісності природних екосистем, у тому числі запобігання їх необґрунтованій фрагментації у процесі господарської діяльності, створення гідротехнічних споруд, автомобільних і залізничних шляхів, газо- і нафтопроводів, ліній електропередач тощо; збереження і відновлення природного біотичного різноманіття на господарсько освоєних й урбанізованих територіях [18].

2.2 Економічна складова переходу до сталого розвитку

Економічне зростання є однією з найважливіших проблем суспільного розвитку. Адже саме від цього зростання передусім залежать потенційні можливості будь-якої країни щодо забезпечення життєвого рівня свого наро-

ду. Разом із тим економічне зростання дозволяє країні боротися з бідністю та забрудненням довкілля без падіння існуючого рівня споживання, скорочення обсягів інвестицій і виробництва суспільних благ. Економічне зростання полегшує розв'язання проблеми обмеженості ресурсів. Економіка, що динамічно розвивається, на противагу статичній економіці знімає перепони, породжені обмеженістю обсягів виробництва, і дозволяє суспільству повніше реалізувати поставлені економічні цілі та здійснювати нові широкомасштабні програми.

Значний вплив на темпи економічного зростання має і ціла низка інших чинників, що важко піддаються кількісній оцінці. До них належать: запаси різноманітних природних ресурсів, достатня кількість родючих земель, сприятливі кліматичні та погодні умови тощо.

Хоча багаті природні ресурси і є важливим позитивним чинником економічного зростання, але це зовсім не означає, що країни з недостатніми запасами приречені на невисокі темпи економічного зростання. Приміром, в Японії природні ресурси обмежені, проте темпи економічного зростання цієї країни у повоєнний період були одними з найвищих у світі.

До чинників, які важко піддаються кількісній оцінці, передусім відноситься соціальна, культурна і політична атмосфера в країні. Мається на увазі ціла низка взаємопов'язаних чинників: відсутність соціальних або моральних заборон, які перешкоджають процесу виробництва і матеріальному прогресу; позитивне ставлення до праці та підприємництва; стабільність політичної системи, що стосується внутрішніх порядків, прав власності, законів про статус підприємств, процедури укладання контрактів. Усі перелічені умови, хоча їх і неможливо оцінити кількісно, безперечно, лежать в основі економічного зростання.

Економічне зростання завжди пом'якшує суперечність між безмежними потребами й обмеженими ресурсами. В умовах економічного зростання вибір соціальних цілей стає менш болісним і веде до зменшення суперечностей між різними групами населення. Цілком можливо модернізувати збройні сили,

підтримувати інфраструктуру на належному рівні, здійснювати програми допомоги непрацюючим, хворим і бідним, вдосконалювати систему освіти та інші галузі соціальної сфери і в той же час підвищувати особисті доходи за вирахуванням видатків.

Зв'язок між економічним зростанням і погіршенням стану навколишнього середовища не є простим та прозорим. Насправді, забруднення є не стільки побічним продуктом економічного зростання, скільки результатом неправильного ціноутворення. Справа в тому, що значна частина природних ресурсів (повітря, річки, озера, океани) розглядається як загальна власність, що не має ціни. Тому ці ресурси використовуються надто інтенсивно, а іноді, і нерационально, що погіршує їхній стан.

Забруднення навколишнього середовища є прикладом побічного результату, або витрат переливу. Розв'язання цієї проблеми можливе із введенням законодавчих обмежень або особливих податків, щоб компенсувати недоліки системи ціноутворення і протидіяти нерациональному використанню природних ресурсів. Хоча існують серйозні проблеми, пов'язані із забрудненням навколишнього середовища, але це не означає, що обмеження економічного зростання зможе розв'язати ці проблеми [19].

Економічна система є складовою комплексного сталого соціо-еколого-економічного розвитку території, для досягнення якого необхідне збалансування всіх його сфер. При цьому структурна перебудова економіки має здійснюватися шляхом переходу від індустріально-аграрної моделі екстенсивного типу до конкурентоспроможної, інноваційної ринкової економіки інтенсивного типу (орієнтованої як на зовнішній, так і внутрішній ринок), де враховується повна економічна вартість використаних ресурсів і передбачається їх відновлення.

Головними напрямками функціональних і структурних перетворень у галузях і міжгалузевих комплексах з метою переходу на засади сталого розвитку є наступні:

В енергетичній сфері:

- підвищення технічного рівня та екологічної безпеки теплових електростанцій шляхом застосування новітніх ефективних технологій спалювання палива;

- розвиток екологічно чистої енергетики відновлюваних джерел – будівництво вітрових електростанцій, використання сонячної енергії,

- геологічна розвідка і технічне освоєння родовищ геотермальних ресурсів,

- розроблення та впровадження біоенергетичних установок, використання шахтного метану;

- формування науково-технічних передумов розвитку енергетичного сектору країни з переходом на нові види енергії;

- вирішення проблем довготривалого і безпечного збереження та переробки радіоактивних відходів на основі створення замкнутого ядерного циклу;

- проведення реконструкції підприємств вугільної промисловості, вжиття заходів щодо розроблення власного паливно-енергетичного циклу на основі нових ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій;

- розроблення та впровадження ефективних механізмів економії енергії, у тому числі шляхом удосконалення цінової політики;

У сфері промисловості і транспорту:

- формування господарсько та екологічно ефективної міжгалузевої структури виробництва, поступове зменшення сировинних виробництв, нарощування обсягу виробництв із закінченими технологічними циклами, що сприяють глибокій переробці та високій якості кінцевої продукції, використання таких циклів виробництв, які приводять до мінімізації відходів;

- технологічна модернізація виробництв шляхом упровадження новітніх наукових досягнень, енерго- та ресурсозберігаючих і маловідходних технологій, широке застосування відновлюваних, екологічно чистих джерел енергії, розв'язання проблеми утилізації відходів, що утворюються у процесі господарської та іншої діяльності;

- упровадження нових екологічно безпечних транспортних систем, поетапне припинення використання етилованого бензину та свинцевих домішок;

В аграрній сфері:

- упровадження науково обґрунтованих систем ведення сільського господарства та адаптованих до місцевих умов інноваційних технологій;

- реалізація заходів щодо підвищення врожайності зернових, овочевих, технічних культур, продуктивності й ефективності тваринницьких галузей господарства для задоволення як внутрішніх потреб, так і нарощування експортного потенціалу;

- розширене впровадження органічного землеробства, тобто сільськогосподарської діяльності із застосуванням біологічних методів захисту рослин та оптимальним використанням органічних і мінеральних добрив;

- збільшення обсягу виробництва високоякісних продуктів харчування, обґрунтована зміна структури харчування населення та забезпечення контролю якості сільськогосподарської продукції;

- сприяння розвитку збалансованих сільських територій;

- упровадження ефективного контролю за використанням генетично модифікованих організмів;

У сфері житлово-комунального господарства:

- здійснення заходів щодо утеплення будинків;

- заміна та модернізація котлів малої потужності на сучасні з підвищеним коефіцієнтом корисної дії;

- упровадження систем обліку споживання води, тепла й енергоресурсів;

- перехід на принципи раціонального співвідношення індивідуального та централізованого постачання водних і теплових ресурсів житлово-комунального комплексу;

- забезпечення населених пунктів очисними спорудами, комплексами з переробки побутових відходів, організованими сучасними сміттєзвалищами.

2.3 Соціальна складова сталого розвитку

Соціальна складова, а також екологічна та економічна є головними компонентами сталого розвитку. Наявність цих трьох рівнодіючих елементів зумовлює потребу в забезпеченні взаємозв'язку між ними для вирішення поточних і стратегічних завдань суспільного розвитку та врегулювання відповідних процесів. Суб'єктом такого регулювання повинна бути соціальна держава як інструмент реалізації інтересів суспільства. Загальне завдання діяльності органів державної влади при цьому полягає у формуванні середовища життєдіяльності громадян. Останнє характеризується певним територіальним розміщенням і соціальними групами, об'єднаними в організації. Для безпосередньої реалізації регулюючої ролі держави у забезпеченні сталого розвитку в соціальному та інших його аспектах необхідна розробка відповідної національної стратегії дій.

Запропонована стратегія повинна ґрунтуватися на певних основоположних принципах. У контексті соціальної складової сталого розвитку таким є реалізація загального права людини на гідне існування. Підґрунтя цього принципу становлять базові поняття сучасного демократичного суспільства – соціальна справедливість і громадянська солідарність. Практично зазначене втілюється у рівному доступі до соціальних благ, гарантуванні прав на участь у прийнятті рішень, підзвітності влади громадськості та прозорості дій влади.

Ключовою вимогою для досягнення соціальної справедливості є подолання соціальної диференціації та нерівності в доступі до соціальних благ.

Досягненню зазначеного сприятиме також реалізація одного з основоположних прав громадян – права на участь у прийнятті рішень, що є важливим чинником соціальної згуртованості та розвитку соціального капіталу й соціальних інститутів. Оптимальним при ухваленні рішень громадськості є

рівень територіальних громад. Тому основним при визначенні соціальних аспектів стратегічних напрямів переходу держави до сталого розвитку та розробці відповідних заходів повинен бути територіальний підхід.

Стратегія сталого розвитку має гарантувати підтримку процесів становлення і зміцнення місцевого самоврядування, посилення його фінансової бази, удосконалення нормативно-правового забезпечення, прозорість і суспільну підзвітність бюджетних субвенцій на розвиток матеріально-побутової та соціально-культурної сфери, посилення контролюючих функцій держави.

Основними напрямами реформування державної політики в соціальній сфері повинні стати: припинення скорочення кількості державних і комунальних закладів охорони здоров'я, особливо у сільській місцевості; підтримка нових методів організації послуг з охорони здоров'я (сімейна медицина), підвищення якості обслуговування населення; упровадження нових технологій у сфері культури, розвиток електронних каталогів та бібліотек, доведення до нормативного рівня забезпечення закладів культури клубного типу, книжкового фонду бібліотек; розвиток туристичної сфери з метою забезпечення права громадян на доступ до туристично-рекреаційних ресурсів і послуг належної якості сприяння здоровому способу життя, відновлення трудового потенціалу.

Для переходу України до сталого розвитку необхідно змінити політику в соціальній сфері, основними напрямами якої мають бути: збереження здоров'я людини; сприяння покращенню демографічної ситуації; забезпечення соціальних гарантій людям, які потребують захищеності; досягнення нормативів якості життя, що відповідають прийнятим у розвинених країнах, та орієнтирів сучасного рівня раціонального споживання для всіх верств населення; гуманізація суспільних відносин шляхом реформування систем управління, освіти, науки, культури та охорони здоров'я.

Стратегія захисту здоров'я людей від негативного впливу чинників навколишнього природного середовища повинна базуватися на:

- регламентації надходження в довкілля речовин та енергії, шкідливих для здоров'я людей, забезпечення якості атмосферного повітря населених пунктів, ґрунтів, поверхневих і підземних вод, питної води, продуктів харчування відповідно до гігієнічних нормативів, дотримання норм радіаційної безпеки населення, допустимих рівнів акустичного, електромагнітного та інших видів шкідливого впливу;

- реформуванні медицини на принципах сталого розвитку, підвищенні стійкості людського організму шляхом розвитку профілактичної медицини, активізації санітарної просвіти населення (профілактичні програми щодо попередження й ліквідації шкідливих звичок), забезпечення якісного оздоровлення, відпочинку та збалансованого харчування;

- розширенні соціальних та економічних стимулів для формування активного й відповідального ставлення кожної особи до власного здоров'я, чистоти й естетичного стану навколишнього природного середовища.

Розвиток громадянського суспільства. Перехід до сталого розвитку передбачає активізацію діяльності об'єднань громадян, профспілок, ділових і наукових кіл, урахування інтересів основних груп населення, зокрема жінок, дітей і молоді, при частковій фінансовій підтримці їхньої діяльності з боку держави. Основними напрямками діяльності у цій сфері є: розроблення механізмів суспільного партнерства, ефективний контроль громадян над діяльністю владних структур, активізація участі громадськості у формуванні та реалізації політики сталого розвитку.

На шляху України до сталого розвитку особливе значення матиме освіта, наука і культура. Мета і зміст освіти повинні бути національно орієнтовані й підпорядковані реалізації принципів і завдань переходу держави на засади сталого розвитку. Пріоритетними завданнями у цій сфері є: розробка освітніх програм; постійне вдосконалення спеціальних навчальних програм зі сталого розвитку в закладах освіти; розвиток за державної підтримки системи освіти, перепідготовка й підвищення кваліфікації кадрів

для різних галузей економіки з питань сталого розвитку; виконання міжнародних угод про доступність до екологічної інформації.

Досягнення науки мають вирішальне значення для прогресу України на шляху до сталого розвитку.

У сфері культури основними напрямками повинні стати: утвердження у світогляді українського народу загальнолюдських цінностей, створення єдиного національного культурного простору; відродження багатовікової спадщини, духовності й культури народу на основі притаманного йому дбайливого ставлення до природи з урахуванням принципів сталого розвитку; сприяння формуванню екологічної культури в усіх верств населення.

2.4 Показники сталого розвитку

Для управління процесом переходу до сталого розвитку та оцінки ефективності використовуваних засобів доцільно встановлювати цільові орієнтири й обмеження із забезпеченням процедури контролю за їх досягненням (дотриманням).

Цільові орієнтири можуть бути виражені в інтегральних показниках, які характеризують :

- якість соціального розвитку суспільства в межах певної території;
- якість навколишнього природного середовища;
- показники еколого-економічної ефективності виробництва і споживання;
- якість життя населення.

Під якістю життя слід розуміти інтегральну характеристику якості фізичного, психічного і соціального функціонування людини. Її складовими (та характеристиками) є фізична (енергія, сон, відпочинок, втома, біль, дискомфорт), психологічна (емоції, мислення, пам'ять, увага, ставлення до себе), соціальна (особистісні взаємини, суспільна безпека, медичний і соціальний

захист, доступ до освіти), екологічна (стан навколишнього природного середовища).

Показники сталого розвитку необхідні для встановлення ступеня відповідності їхніх значень критеріям сталого розвитку і визначаються у процесі моніторингу реальних змін у соціально-економічній сфері, навколишньому природному середовищі для корегування управлінських рішень щодо забезпечення переходу країни та її регіонів до сталого розвитку [18].

3 ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ НА ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

За п'ятнадцять років після затвердження Декларації Тисячоліття ООН в Україні відбулися драматичні події у політико-суспільному устрої та економічно-соціальному становищі.

Після економічного спаду, пов'язаного з перехідним періодом 1990-х років, на початку нового тисячоліття в Україні нарешті почалося економічне зростання. Проте у другій половині 2008 року світова фінансова криза спричинила економічну кризу в країні.

Посткризове відновлення 2010-2011 років змінилось у 2012-2013 роках стагнацією, після чого країну охопила друга хвиля рецесії, руйнівний вплив якої був багаторазово посилений військово-політичними подіями.

Нестійкий процес зростання демонструє слабкість української економіки, зокрема негнучкість структури її виробництва та вразливість до зовнішніх потрясінь.

Заходи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності та збалансування експортних можливостей зі стимулюванням внутрішнього попиту, мали лише незначний ефект. Заходи, спрямовані на реформування системи соціального захисту населення, також не принесли очікуваних результатів щодо зменшення нерівності та створення стимулів для зайнятості.

В аналізі дані за 2014 рік наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції, тому їх зіставлення з відповідними даними за інші роки є некоректним. Дані за 2015 рік є прогнозно-розрахунковими [19].

На початку тисячоліття економіка України демонструвала високі темпи економічного зростання (одні з найвищих серед пострадянських країн). За

2001–2008 роки ВВП країни (у постійних цінах 2007 року) збільшився на 71,8%, тобто середньорічне зростання перевищувало 8% (рис. 3.1).

Проте модель економіки залишалась сировинною та експортоорієнтованою, а отже високозалежною від зовнішньої кон'юнктури. Конкурентні переваги переважно були зумовлені дешевими енерго-ресурсами та робочою силою. Завдяки високому попиту на металургійну та хімічну продукцію створювалась ілюзія високої конкурентоспроможності національної моделі економіки, що аж ніяк не стимулювало її до реформування, зокрема до структурної перебудови.

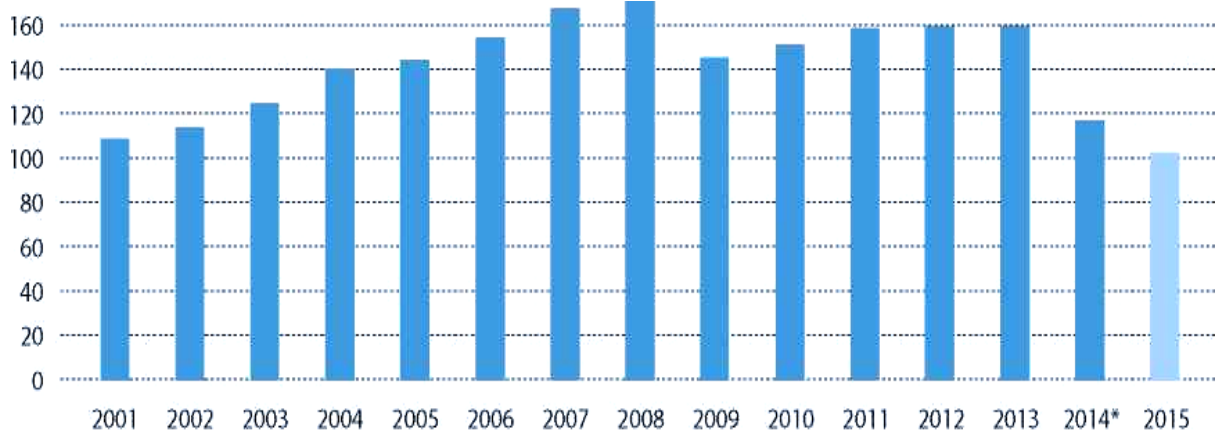

Рис.3.1 – Динаміка ВВП, % до рівня 2000 року. Джерело: Державна служба статистики України [20].

Світова криза 2008–2009 років відкинула економіку України назад (спад 2009 року виявився одним з найбільших у Східній Європі).

Такі чинники, як несприятлива зовнішньо економічна кон'юнктура в поєднанні зі зростанням ціни імпортованого з Росії газу, спричинили зниження обсягів виробництва металургії, хімії та нафтохімії, експортоорієнтованих сегментів машинобудування.

Під час економічного відновлення 2010–2011 років лише вдалося досягти рівня 2006 року, причому вирішальну роль відіграло посткризове відновлення світової економіки. Економічна модель України все ще залишалася сировинно-індустріальною й головним чином орієнтованою на експорт.

Відповідно, обсяги та динаміка не тільки промислового виробництва, а й зовнішньої торгівлі віддзеркалювали глобальні економічні тренди. Єдиною

галуззю, що демонструвала високі темпи розвитку, був аграрний сектор, але ці успіхи значною мірою забезпечувалися державними дотаціями та пільгами.

У 2012-2013 роках уповільнення темпів світового економічного зростання спричинило подальше скорочення попиту на глобальних ринках, що негативно вплинуло на експортоорієнтовані галузі України. Проте збільшення внутрішнього попиту певною мірою підтримало виробництво в галузях економіки, орієнтованих на вітчизняний ринок. Поєднання цих двох протилежних тенденцій пояснює економічний застій, що характеризує цей період.

У 2014 році Україна стикнулася з найгострішими викликами, включно з економічною кризою, військовим конфліктом на Сході країни та анексією АР Крим. Падіння внутрішнього попиту та слабкий зовнішній попит спричинили падіння реального ВВП на 6,8% та стрімке знецінення гривні.

За підсумками I півріччя 2015 року мають місце: падіння ВВП на 14,6% (порівняно з II кварталом 2014 року), порівняно з I півріччям 2014 року: падіння промисловості на 19,5%; зменшення обсягів виробництва у сільському господарстві на 9,3%; зростання споживчих цін на 40,7% (червень 2015 року до грудня 2014 року); скорочення обсягів експорту товарів на 35,0%; падіння реальної заробітної плати на 23,9%.

Внаслідок геополітичного конфлікту у 2014-2015 роках перепонами на шляху розвитку економіки України стали:

- руйнування виробничих потужностей та транспортної інфраструктури на території військового конфлікту;
- втрата міжгалузевих та логістичних зв'язків у регіональному та зовнішньо-економічному просторі;
- ускладнення міжнародних відносин із країною – колишнім основним торговельним партнером (Російською Федерацією);
- нестача енергетичної сировини (вугілля);
- зростання інвестиційних ризиків та негативних очікувань населення.

Негативний вплив на економіку України у 2015 році справляють і накопичені системні диспропорції, наслідками яких стали девальваційні та інфляційні шоки.

Водночас в останні місяці ситуація в економіці стабілізувалась і очікується позитивна тенденція до поживлення економічної активності у II півріччі 2015 року. Як наслідок, падіння ВВП за підсумками року уповільниться до 8,9%, а інфляція очікується на рівні 45,8% (грудень до грудня) (рис.3.2.).

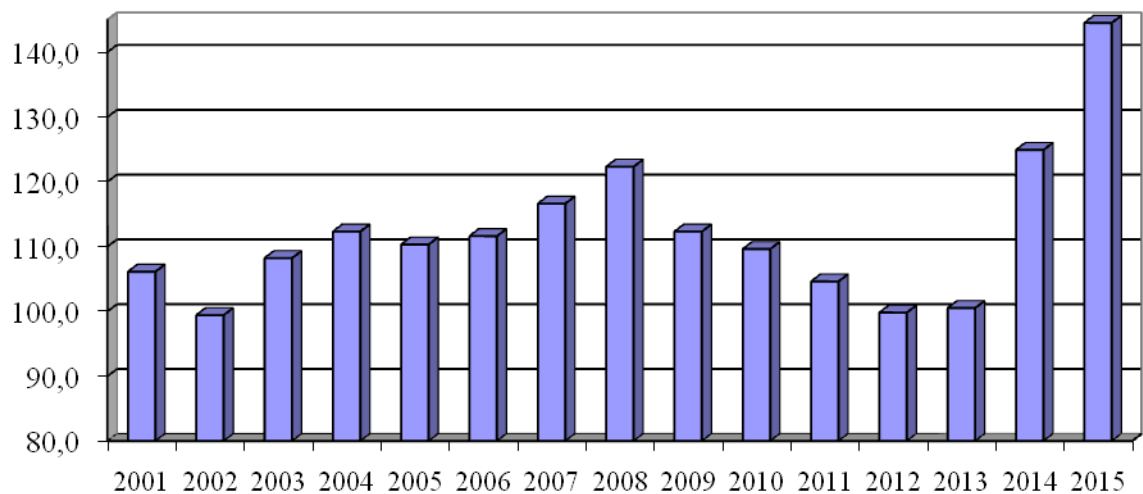

Рис.3.2 – Індекс інфляції, 2001–2015 роки (%). Джерело: Державна служба статистики України [20].

Продуктивність праці (ВВП на одну зайняту особу) в Україні впродовж 2000–2014 років мала переважно висхідну, але дуже нестійку динаміку. Кризові спади у 2009 році та у 2013–2014 роках значною мірою перекреслили успіхи більш ранніх років, коли річні темпи зростання сягали 7%, 9% і навіть 11%. Загалом за п'ятнадцятирічний період продуктивність праці зросла на 65%, що недостатньо для подолання наслідків затяжної кризи 1990-х років та досягнення стандартів продуктивності розвинених країн (рис.3.3.).

Нестійке макроекономічне середовище, низька продуктивність зайнятості, поширеність уразливої та (або) неформальної зайнятості зумовлюють високі ризики для працюючого населення та загалом низький рівень доходів населення. Це підтверджує наведений нижче аналіз динаміки заробітної плати.

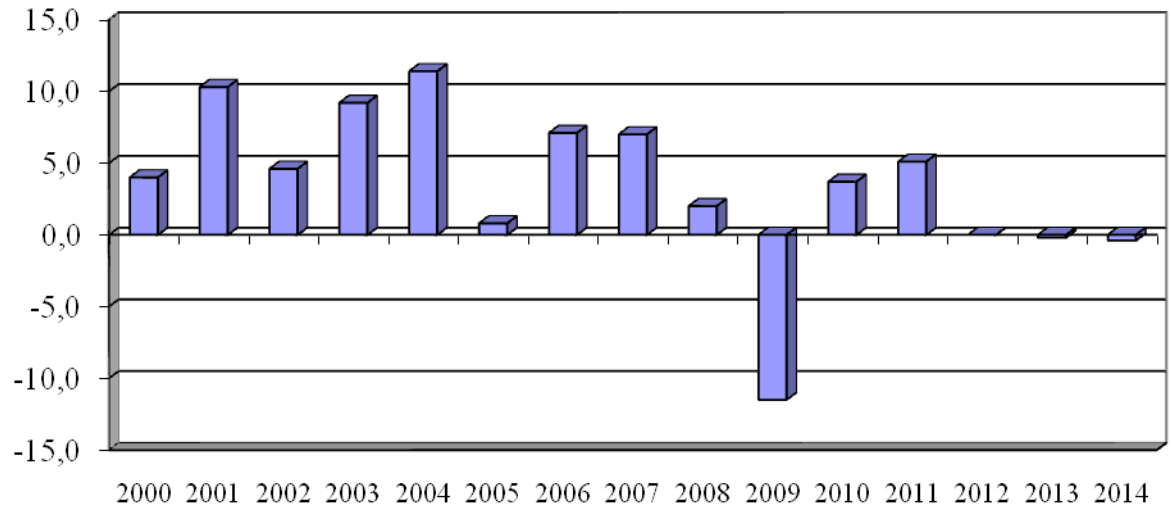

Рис.3.3 – Динаміка показників продуктивності праці, 2000-2014 роки (%).
Джерело: Державна служба статистики України [20].

У першій половині періоду 2000-2015 років безробіття невпинно знижувалося (рис.3.4).

Найвищий рівень безробіття населення віком 20-64 роки спостерігався у 2001 році (10,6%), найнижчий – у 2008 році (6,2%). Під впливом економічної кризи 2009 року цей показник підвищився до 8,8% і в останні роки залишається на рівні 8-9%.

Динаміка частки уразливої зайнятості (частки самозайнятих та безкоштовно працюючих членів сімей у загальній чисельності зайнятого населення) також свідчить про відсутність прогресу в досягненні надійної, захищеної зайнятості (рис.3.4). Упродовж 2000-2005 років вона зростає з 9,2% до 17,3%, надалі коливаючись у межах 17-18% аж до 2013 року. Близько трьох чвертей осіб з уразливою зайнятістю працюють у неформальному секторі економіки (переважно в особистому селянському господарстві з метою реалізації частини виробленої продукції) і перебувають за межами трудового законодавства та соціального захисту.

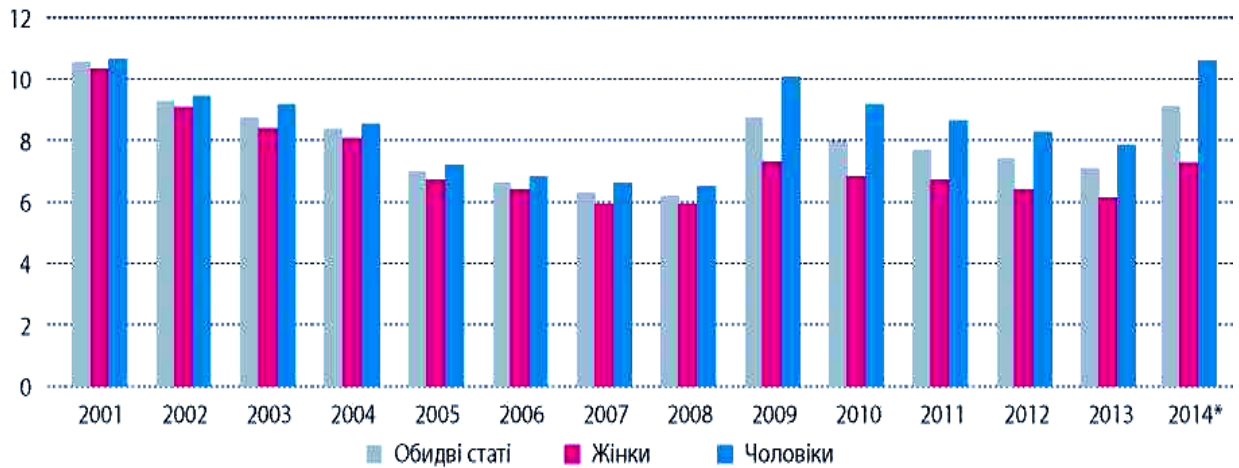

Рис.3.4 – Рівень безробіття населення віком 20-64 роки, 2001–2014 роки (%). Джерело: Державна служба статистики України [20].

Незважаючи на високі темпи зростання заробітної плати, Україні не вдалося подолати розрив в оплаті праці із сусідніми країнами, тим більше – порівняно з розвиненими країнами. Нерівномірність розвитку різних векторів економіки сприяла диференціації розміру заробітків працюючих.

Водночас відбувалось і практично невинне зниження співвідношення мінімальної заробітної плати із середньою – у 2008 році воно зменшилося до 27% (рис. 3.5).

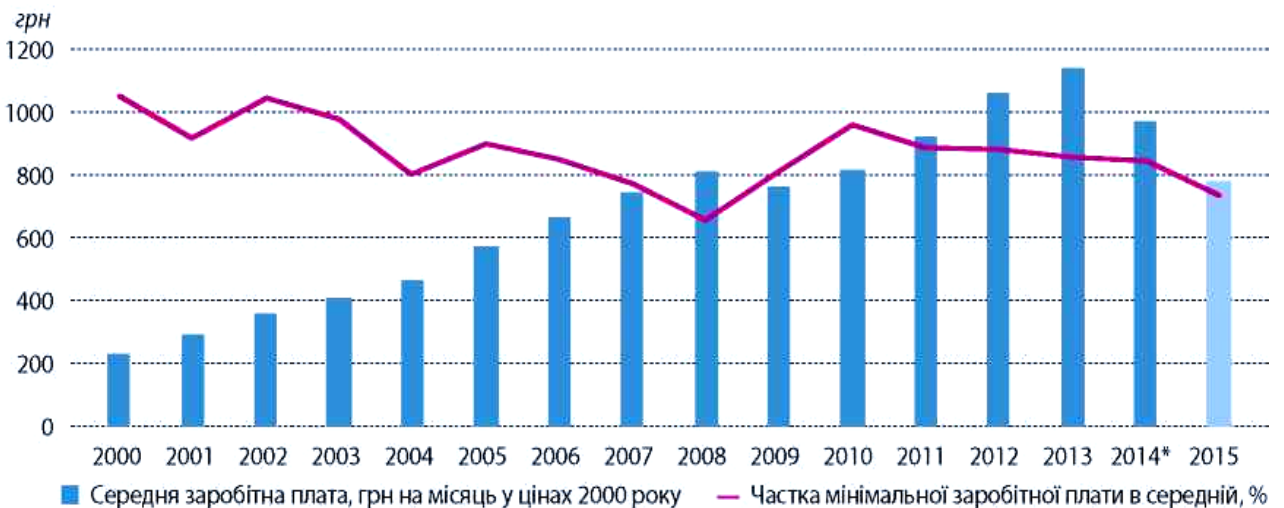

Рис.3.5 – Середньомісячна оплата праці, 2000–2014 роки. Джерело: Державна служба статистики України [20].

Динаміка реальної заробітної плати постійно стримувалася високими темпами інфляції. За період 2000–2008 роки ціни зросли у 2,2 раза, в серед-

ньому на 12% щорічно (рис.3.2). Це, безперечно, відбивалося на реальних доходах населення, але також стимулювало внутрішній споживчий попит. З подоланням кризи 2009 року темпи інфляції сповільнилися, під час стагнації 2012-2013 років інфляція була нульовою, проте у 2014 році почалася її нова хвиля, яка триває й у 2015 році.

Суттєва різниця між рівнем життя та доходів стала однією з головних причин – якщо не ключовою – масштабної трудової еміграції українців: за оцінками, за межами України працюють 2,5-3 млн. осіб. Масштабна зовнішня трудова міграція призводить до вимивання резервів робочої сили, хоча водночас має й позитивний вплив, зокрема знімає напругу на національному ринку праці та сприяє підтримці рівня доходів сімей, залишених в Україні.

Низький рівень доходів працюючих спричиняє також необхідність масштабної державної соціальної підтримки у формі пільг, субсидій, допомог. У поєднанні з поширеними популістськими настроями і в суспільстві, і у владних структурах це зумовило невпинне та доволі стрімке зростання видатків на соціальний захист населення.

Демографічна ситуація в Україні в період 2000-2015 років (рис. 3.6 та 3.7) характеризувалася такими особливостями: низька народжуваність; висока смертність (особливо серед чоловіків працездатного віку) і відповідно низька середня очікувана тривалість життя з вираженою гендерною диференціацією; значні масштаби зовнішньої та внутрішньої міграції з майже нульовим сальдо. Внаслідок депопуляції за період 2000-2013 роки населення України, скоротилося на понад 4 млн осіб.

Старіння населення є одним з найважливіших демографічних процесів. Частка літніх людей (віком 60 років та старших) у структурі населення України становить нині 21,6%, що відносить її до 30 найстаріших країн світу за цим показником.

Водночас слід зазначити, що останній перепис населення України було проведено у 2001 році. Перепис населення раунду 2010 року (2005–2014 роки) в Україні провести не вдалося, що значно погіршує актуальність, повно-

ту, доступність та якість демографічних даних і, таким чином, суттєво знижує ефективність аналізу та планування соціально-економічного розвитку держави.

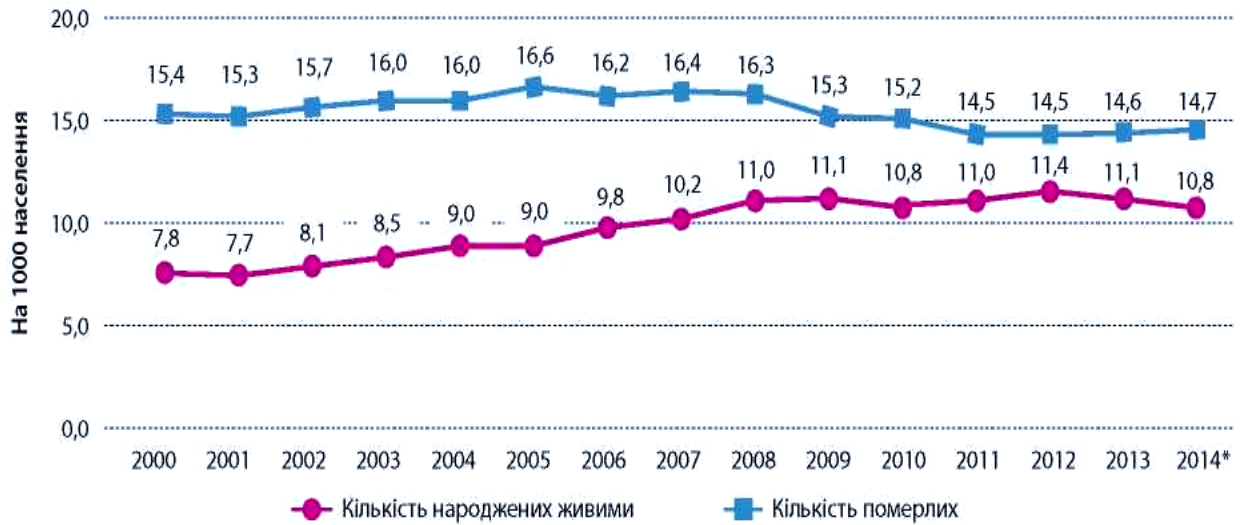

Рис.3.6 – Природний рух населення України, 2000–2014 роки. Джерело: Державна служба статистики України [20].

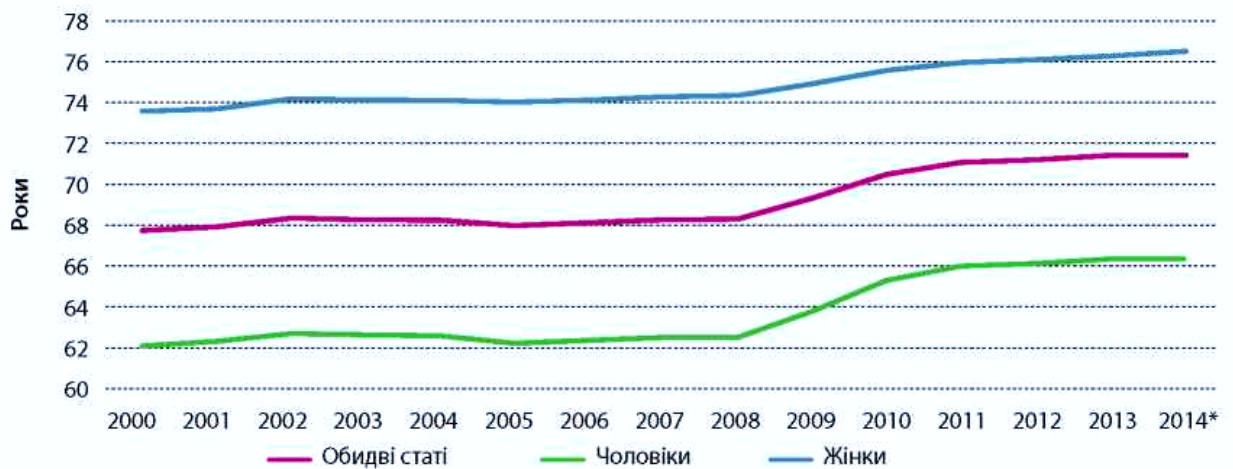

Рис.3.7 – Середня очікувана тривалість життя при народженні, 2000-2014 роки. Джерело: Державна служба статистики України [20].

Наразі суспільство в Україні очікує на реформи, які необхідно проводити активно, перш за все забезпечуючи їх трансформацію в ефективні дії з помітними для суспільства результатами. Водночас ці реформи мають узгоджуватися з проголошеним на глобальному рівні стратегічним завданням забезпечення сталого розвитку, що передбачає знаходження балансу між економічною, екологічною та соціальною складовими розвитку на фоні забезпе-

чення миру та соціальної злагоди. Це потребує посилення інституційної спроможності системи державного управління та подальшої розбудови демократії.

Наслідками проведення реформ в Україні мають стати такі зрушення: зменшення нерівності, реальне забезпечення соціальної справедливості, верховенство права та викорінення корупції.

У табл.3.1 наведені етапи основної діяльності ЦРТ в Україні з 2000 по 2015 роки.

Таблиця 3.1 – Етапи основної діяльності ЦРТ в Україні

Рік	Подія
1	2
2000	На Саміті Тисячоліття ООН Україна приєдналася до Декларації Тисячоліття ООН
2001	Адаптація ЦРТ для України
2002	Розроблення національної системи завдань і показників ЦРТ
2003	Підготовка та узгодження першої базової Національної доповіді «ЦРТ. Україна. 2003»
2004	Запровадження моніторингу ключових індикаторів ЦРТ
2005	Оцінка стану досягнення ЦРТ; підготовка доповіді «ЦРТ. Україна. 2005», яку було представлено на 60-й сесії Генеральної Асамблеї ООН
2006	Локалізація ЦРТ у трьох пілотних областях
2007	Запровадження моніторингу стану виконання завдань ЦРТ, підготовка доповіді «ЦРТ. Україна. 2007», інформаційно-просвітницька кампанія з ЦРТ
2008	Встановлення взаємозв'язків між ЦРТ, людським розвитком та європейським вибором України, підготовка Національної доповіді про людський розвиток «Людський розвиток та європейський вибір України»
2009	Розбудова інституційної спроможності для здійснення моніторингу національного розвитку
2010	Перегляд завдань та індикаторів ЦРТ, підготовка Національної доповіді «ЦРТ. Україна. 2010»
2011	Встановлення взаємозв'язків ЦРТ з концепцією соціального залучення, підготовка Національної доповіді про людський розвиток «Україна: на шляху до соціального залучення»
2012	Локалізація ЦРТ, Національна добровільна презентація України «Сприяння виробничим потужностям, зайнятості та гідній праці з метою викорінення бідності у контексті всеохоплюючого, сталого і справедливого економічного зростання на всіх рівнях для досягнення ЦРТ» на сесії Економічної та Соціальної Ради ООН

Продовження табл.3.1

1	2
2013	Національні консультації з питань формування Порядку денного розвитку після 2015 року, підготовка доповіді «Україна після 2015 року: майбутнє, якого ми прагнемо», оцінка прогресу на шляху досягнення ЦРТ, підготовка доповіді «ЦРТ. Україна. 2013»
2014	Моніторингова щорічна оцінка прогресу на шляху досягнення ЦРТ, підготовка доповіді «ЦРТ. Україна. 2014»
2015	Підсумкова оцінка досягнення ЦРТ, підготовка Національної доповіді «ЦРТ. Україна: 2000-2015»

3.1 Стан досягнення Цілей розвитку тисячоліття

Ціль 1. Подолання бідності

З 2000 року Україна досягла певних успіхів у подоланні абсолютної бідності, однак проблема бідності залишається актуальною. За критерієм фактичного прожиткового мінімуму рівень бідності зменшився з 71,2% у 2000 році до 22,1% у 2013 році [19].

У 2015 році очікується зростання рівня бідності за цим критерієм до 32%. Аналогічна ситуація спостерігається за показником абсолютної бідності, що використовується для міжнародних порівнянь (індикатор 1.1): тривалий час відбувалося поступове зменшення частки бідних, але наразі очікується повернення до значень попередніх років, а саме, до 3,5% за підсумками 2015 року.

В табл.3.2 наведена динаміка показників досягнення Цілі 1.

Проблеми, що перешкоджають подоланню бідності, пов'язані з низкою негативних внутрішніх та зовнішніх факторів. Серед основних чинників бідності можна визначити такі:

- вплив світової кризи, зменшення обсягів іноземних інвестицій та економічна рецесія, що, у свою чергу, миттєво відбилося на показниках соціального розвитку, рівня життя населення та бідності без звичайного в цих випадках часового лагу;

- недостатні темпи економічних та соціальних реформ протягом післякризового періоду (2010-2012 роки), що призвело до стагнації економіки та погіршення рівня життя населення у 2013 році;

- поглиблення економічної кризи внаслідок воєнного конфлікту та інших негативних подій 2014-2015 років, що відразу вплинуло на звуження купівельної спроможності населення та зростання масштабів абсолютної бідності.

Таблиця 3.2 – Динаміка досягнення Цілі 1 [19]

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Завдання 1.А: Ліквідувати до 2015 року бідність за критерієм 5,05 дол. США на добу за ПКС															
Індикатор 1.1. Частка населення, чие добове споживання ¹ є нижчим за 5,05 дол. США за ПКС, %															
11,9	11,0	7,4	4,0	3,2	1,3	9,0	9,3	6,6	3,8	3,5	2,5	1,9	2,3	...	<0,5
Завдання 1.В: Скоротити питому вагу бідного населення (за національним критерієм бідності) до 25% за рахунок зменшення чисельності бідних серед дітей та працюючих															
Індикатор 1.2. Частка бідного населення за національним критерієм, %															
26,4	27,2	27,2	26,6	27,3	27,1	28,1	27,3	27,0	26,4	24,1	24,3	25,5	24,5	23,4	25,0
Індикатор 1.3. Частка бідних серед дітей, %															
33,4	34,9	34,0	34,9	35,0	36,7	36,6	36,3	35,1	33,2	32,7	32,0	33,1	32,6	31,1	29,0
Індикатор 1.4. Частка бідних серед працюючих осіб, %															
21,6	22,6	22,0	21,1	21,6	22,3	27,2	21,7	21,1	20,6	19,7	19,6	20,7	20,0	18,4	15,0
Завдання 1.0 Зменшити в десять разів до 2015 року питому вагу населення, чие споживання є нижчим за рівень фактичного прожиткового мінімуму															
Індикатор 1.5. Частка населення, чие споживання є нижчим за рівень фактичного прожиткового мінімуму, %															
71,2	69,2	65,0	59,9	51,0	38,7	31,0	30,5	19,9	24,8	23,5	25,8	24,0	22,1	28,6	7,0

Типовою ознакою двох останніх років стало не лише підвищення рівня бідності за абсолютними критеріями, а й зростання масштабів вразливості до різних форм бідності. Так, стан здоров'я є значним джерелом вразливості. Звуження джерел державного забезпечення медичної галузі у поєднанні зі зниженням реальних доходів населення призвели до зростання масштабів вразливості до бідності через захворювання. У випадку настання тяжкої хво-

роби, яка потребує витрачання значних коштів, майже всі українські сім'ї ризикують опинитися за межею бідності.

Ціль 2. Забезпечення якісної освіти впродовж життя

У сфері освіти Україною досягнуто значного прогресу, про що свідчить динаміка відповідних показників. Розширено доступ до послуг дошкільної освіти у міській та сільській місцевостях. Традиційно високим залишається показник охоплення дітей повною загальною середньою освітою. Відбулись якісні зрушення в освітній діяльності навчальних закладів, у тому числі завдяки розповсюдженню ІКТ та підключенню значної частини шкіл до Інтернету. Рівень охоплення молоді вищою освітою підвищився. Однак за ці роки не вдалося суттєво збільшити масштаби професійного навчання та підвищення кваліфікації, що свідчить про недостатню системність реалізації концепції освіти впродовж життя.

Рівень охоплення дітей повною загальною середньою освітою становить 99,4%. В містах кількість дітей, охоплених дошкільною освітою становить 91,4%, в сільській місцевості – 57,1%. Майже половина молоді здобуває вищу освіту. До інтернету підключено майже 83% шкіл.

У табл. 3.3 наведені показники динаміки досягнення Цілі 2.

За 2000–2015 роки у вітчизняній системі освіти відбулися суттєві зміни правового, інституційного, фінансового, організаційного та змістовного характеру. Більшість із них вже справила позитивний вплив на розширення доступу населення до якісних освітніх послуг. Інша частина нововведень лише створює передумови для подальшої інтеграції системи освіти України у європейський освітній простір.

За 2000–2015 роки у вітчизняній системі освіти відбулися суттєві зміни правового, інституційного, фінансового, організаційного та змістовного характеру. Більшість із них вже справила позитивний вплив на розширення доступу населення до якісних освітніх послуг. Інша частина нововведень лише створює передумови для подальшої інтеграції системи освіти України у європейський освітній простір.

Таблиця 3.3 – Динаміка досягнення Цілі 2 [19]

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Завдання 2.А: Підвищити рівень охоплення освітою															
Індикатор 2.1. Чистий показник охоплення освітою у ДНЗ дітей віком 3-5 років, які проживають у міських поселеннях, %															
65,1	73,3	79,5	82,6	85,8	86,9	87,2	87,3	88,0	86,5	87,4	87,6	90,1	91,4	82,5	95,0
Індикатор 2.2. Чистий показник охоплення освітою у ДНЗ дітей віком 3-5 років, які проживають у сільській місцевості, %															
24,0	24,4	27,5	29,9	33,2	38,0	41,7	44,9	47,6	47,8	49,7	53,2	55,7	57,1	57,5	60,0
Продовження табл. 3.3															
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Індикатор 2.3. Чистий показник охоплення дітей повною загальною середньою освітою, %															
97,7	98,1	98,3	97,8	99,1	99,3	99,4	99,5	99,7	99,1	97,3	98,8	99,5	99,6	99,4	99,9
Індикатор 2.4. Чистий показник охоплення вищою освітою осіб віком 17-22 років, %															
21,6	22,6	22,0	21,1	21,6	22,3	27,2	21,7	21,1	20,6	19,7	19,6	20,7	20,0	18,4	15,0
Індикатор 2.5. Сукупний валовий показник кількості працівників, які пройшли перепідготовку та підвищили свою кваліфікацію, тис. осіб															
...	158,0	...	167,0	188,0	193,0	193,0	197,0	293,0	224,5	249,4	264,0	...	...	...	320,0
Завдання 2.В: Підвищити якість освіти															
Індикатор 2.6. Кількість ЗНЗ, які мають підключення до Інтернету, %															
Примітка: До 2008 року дані щодо підключення шкіл до Інтернету не відстежувалися.															
...	...	...	...	...	...	...	...	44,0	52,5	58,6	69,1	76,4	81,6	83,7	90,0

Однак поживлення реформаторської діяльності поки що не змінило найбільш консервативні елементи системи освіти – її економіку та систему управління. Доволі значні фінансові потоки в освіту (у тому числі за рахунок коштів домогосподарств) за ці роки не вдалося використати як інструмент забезпечення ефективного функціонування галузі, насамперед задля істотного покращання якості освітніх послуг на всіх рівнях освіти.

В Україні спостерігаються наднизькі темпи впровадження концепції освіти впродовж життя.

Новим викликом стала імплементація Закону України «Про вищу освіту» (2014 рік). За оцінками фахівців МОН, наразі необхідно підготувати кілька десятків нормативно-правових документів для ґрунтовного оновлення академічного укладу освітньої галузі. ВНЗ потрібно розробити нові освітні (наукові) програми (у межах нових ліцензованих спеціальностей) для здобу-

вачів відповідних ступенів вищої освіти (молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук). Також цим законом запроваджується нова процедура акредитації освітніх програм.

Відчувається нестача ресурсів для модернізації системи освіти в умовах нової моделі фінансового забезпечення.

Серйозним викликом є об'єктивні складнощі у забезпеченні системного підходу до доступності освітніх послуг для вимушених переселенців та осіб, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції.

Ціль 3 Забезпечення гендерної рівності

Забезпечення гендерної рівності в суспільстві є для України одним із найбільших викликів. Більшість амбітних завдань, які країна встановила виконати до 2015 року, не були реалізовані повною мірою. Основні показники гендерного розвитку залишаються віддаленими від окреслених цільових значень, незважаючи на розбудову відповідного інституційного середовища та реалізацію програм. Виділення фінансування на заходи, спрямовані на забезпечення гендерної рівності, потужне експертне середовище, сформоване завдяки активній підтримці неурядових і міжнародних організацій, здійснення низки наукових досліджень, реалізація гендерних ініціатив, у тому числі й інформаційно-просвітницькі кампанії, – все це не справило очікуваного ефекту.

Досягнення гендерного паритету в представницьких органах влади виявилось найскладнішим завданням, хоча саме цей вимір рівності виступає запорукою успіху подальших гендерних перетворень та визначає реальні можливості жінок щодо просування власних повноважень у всіх сферах суспільного життя.

У 2015 р. у складі Верховної ради України налічується 51 жінка, що становить 12%. Кількість жінок у складі рад різниться від їх типу, так у:

- обласній – 12 %;
- районній – 23 %;

- міській – 28 %;
- сільській – 51 %;
- селищної – 46 %.

Розрив у середній заробітній платі між чоловіками і жінками становить 23%.

У табл. 3.4 наведені показники динаміки досягнення Цілі 3.

Таблиця 3.4 – Динаміка досягнення Цілі 3 [19]

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Завдання 3.А: Забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30% до 70% тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади															
Індикатор 3.1. Гендерне співвідношення серед депутатів Верховної Ради України, чис. жін. / чис. чол.															
8/92	8/92	5/95	5/95	5/95	5/95	9/91	8/92	8/92	8/92	8/92	8/92	9/91	9/91	12/88	30/70
Індикатор 3.2. Гендерне співвідношення серед депутатів місцевих органів влади, чис. жін. / чис. чол.															
42/58	42/58	42/58	42/58	42/58	42/58	35/65	35/65	37/63	37/63	37/63	44/56	44/56	44/56	44/56	50/50
Індикатор 3.3. Гендерне співвідношення серед вищих державних службовців (1-2 посадових категорій), чис. жін. / чис. чол.															
15/85	16/84	17/83	17/83	17/83	22/78	21/79	22/78	22/78	23/77	25/75	27/73	28/72	28/72	31/69	30/70
Завдання 3.В: Скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків															
Індикатор 3.4. Співвідношення середнього рівня заробітної плати жінок та середнього рівня заробітної плати чоловіків, %															
70,9	69,7	69,3	68,6	68,6	70,9	72,8	72,9	75,2	77,2	77,8	74,9	77,6	77,2	76,3	86,0

Серед проблем та нових викликів можна відмітити таке:

- несталий характер гендерних перетворень;
- недостатній рівень гендерної культури в суспільстві;
- недостатній рівень інституційної підтримки працівників з сімейними обов'язками;
- занепад соціально-побутової інфраструктури.

Ціль 4. Зменшення дитячої смертності

У міжнародній практиці найбільш чутливими індикаторами соціально-економічного благополуччя країни є показники материнської та дитячої смертності. Саме тому уряди країн мають спрямовувати зусилля на підвищення

ефективності та якості медичної допомоги вагітним, породіллям, новонародженим та дітям раннього віку. З 2000 року Україні вдалося досягти значних успіхів у цьому напрямі: завдання було виконано вже у 2010 році. Позитивні зміни відбувалися на тлі досить складної ситуації в країні. Поточні роки в Україні ознаменувалися глибокою соціально-економічною кризою, що зумовлює вагомі зміни в демографічній ситуації в країні, насамперед старіння населення на тлі низького рівня народжуваності: у 2014 році кількість народжених дітей зменшилася на 9,2 тис. осіб порівняно з 2013 роком. Ця тенденція зберігалась і на початку 2015 року, коли за січень-лютий народилося 67473 дитини порівняно з народженням 77380 дітей за аналогічний період 2014 року. Особливої уваги потребують питання покращання стану медичної допомоги всім віковим групам дитячого населення, реформ у соціальній сфері, зменшення бідності населення, стабілізації економічних і соціальних процесів, зміцнення статусу сім'ї, взаємодії з міжнародними партнерськими організаціями у сфері охорони здоров'я.

Показники динаміки досягнення Цілі 4 наведені у табл. 3.5

Протягом 2000-2014 років зменшився рівень смертності дітей віком до року з 11,9 до 7,8 на 1000 живо-народжених. Рівень смертності дітей віком до 5 років зменшився з 15,6 у 2000 році до 9,3 у 2014 році.

Таблиця 3.5 – Динаміка досягнення Цілі 4 [19]

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Завдання 4.А: Зменшити рівень смертності дітей віком до 5 років на чверть															
Індикатор 4.1. Рівень смертності дітей віком до 5 років, кількість померлих дітей відповідного віку на 1000 народжених живими															
15,6	14,9	13,5	12,9	12,4	12,9	12,4	13,61	12,2	11,3	11,0	10,7	10,2	9,4	9,3	11,0
Індикатор 4.2. Рівень смертності немовлят, кількість померлих дітей віком до 1 року на 1000 народжених живими															
11,9	11,3	10,3	9,6	9,5	10,0	9,8	11,0	10,0	9,4	9,1	9,1	8,4	8,0	7,8	9,3

Примітка: 1 січня 2007 року Україна перейшла на нові стандарти щодо критеріїв визначення перинатального періоду та живо- народжуваності й мертвонароджуваності відповідно з критеріями ВООЗ.

Серед проблем у досягненні Цілі 4 слід зазначити таке:

- погіршення стану імунопрофілактики дитячого населення;
- проблеми стаціонарної медичної допомоги на локальному рівні (на рівні району);
- недостатня забезпеченість кадрами у сфері педіатрії;
- недостатній рівень обізнаності та навичок батьків щодо догляду за дитиною, її харчування та розвитку;
- недосконала система збирання, оцінки та використання даних.

Ціль 5. Поліпшення здоров'я матерів

Здоров'я матерів – одна із головних ознак гармонійного розвитку суспільства, якості родопомічних закладів та ефективного впровадження наукових досягнень у практику охорони здоров'я. Материнська смертність (МС) є інтегруючим показником здоров'я жінок репродуктивного віку, який відображає результат взаємодії економічних, екологічних, культурних, соціально-гігієнічних та медико-організаційних чинників. За останні п'ятнадцять років показник материнської смертності в Україні демонструє зниження – з 24,7 на 100 тис. живо-народжених у 2000 році до 15,2 у 2014 році. У 2012 та 2013 роках Україна майже досягла цільового орієнтиру у рамках ЦРТ, проте у 2014 році рівень материнської смертності знову продемонстрував зростання.

Крім того, в Україні спостерігається стійка тенденція до зниження рівня абортів. За 2000-2014 роки показник абортів у жінок віком 15-49 років зменшився майже утричі (з 32,1 до 10,37 на 1000 жінок фертильного віку). З цього числа 58% випадків переривання вагітності здійснюється за бажанням жінки, решта – за медичними показаннями, внаслідок спонтанних абортів, завмерлої вагітності тощо.

Загальний стан здоров'я дівчат та жінок репродуктивного віку зумовлює перебіг та можливі ускладнення під час вагітності та пологів. На жаль, протягом останніх років спостерігається погіршення стану здоров'я та підвищення рівня захворюваності на неінфекційні хвороби. Стан здоров'я вагіт-

них жінок також не можна назвати задовільним: серед кожних 100 жінок, які перебували під наглядом жіночих консультацій МОЗ України під час вагітності, анемію зареєстровано у 25 осіб, хвороби сечостатевої системи – у 14, хвороби системи кровообігу – у 6, дисфункцію щитовидної залози – у 9 жінок.

Динаміка показників досягнення Цілі 5 наведена у табл.3.6.

Таблиця 3.6 – Динаміка досягнення Цілі 5 [19]

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Завдання 5.А: Зменшити наполовину рівень материнської смертності															
Індикатор 5.1. Рівень материнської смертності, кількість материнських смертей на 100 тис. народжених живими															
24,7	23,9	21,7	17,4	13,1	17,6	15,2	20,7	15,5	25,8	23,5	16,9	12,5	13,5	15,2	13,0
Індикатор 5.2. Рівень абортів, кількість абортів на 1000 жінок фертильного віку															
32,1	29,4	25,8	25,3	23,2	21,3	18,7	18,5	18,1	17,9	15,1	14,7	13,5	13,1	10,4	15,1

Незважаючи на значний прогрес у досягненні визначених на 2015 рік цільових показників, сталість результатів не може бути гарантованою у зв'язку з ускладненням економічної та соціальної ситуації в країні, а також низкою загальних проблем у системі охорони здоров'я, зокрема недосконалістю системи фінансування галузі.

Не всі нововведення, що покращили якість пренатальної допомоги на рівні окремих пілотних регіонів, отримали організаційне та методологічне підкріплення для національного поширення. Існують ризики, що багато успішних напрацювань, створених та апробованих завдяки міжнародній технічній допомозі, можуть бути втраченими, якщо вони не будуть інтегровані у загальну систему надання медичних послуг.

Створена нормативно-правова база надання перинатальної допомоги. Проте процес регіоналізації відбувається нерівномірно.

Для поліпшення якості та доступності перинатальної допомоги, необхідно прискорити цей процес (з охопленням усіх регіонів України).

Ціль 6. Обмеження поширення віл-інфекції/сніду та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів

Масштаби епідемії ВІЛ-інфекції в Україні продовжували зростати протягом 2000-2014 років. Частота ВІЛ-інфекції знизилася з 11,6% вище показника 2000 р. у 2001 році до 4,6% у 2013 році. За оцінками «Spectrum», у 2014 році в Україні проживало 223 000 людей, що живуть з ВІЛ (усі вікові категорії).

З початку епідемії у понад 75,5 тисяч громадян України було діагностовано кінцеву стадію інфекції ВІЛ/СНІД і понад 35 тисяч осіб померли від хвороб, зумовлених ВІЛ.

Протягом останніх років епідемія продовжувала поширюватися серед населення загалом значною мірою за рахунок збільшення ролі статевого шляху передачі ВІЛ.

Загальнодержавна цільова соціальна програма протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 роки передбачає реалізацію широкого пакету заходів з метою стабілізації епідемії шляхом забезпечення доступу населення до широкомасштабних профілактичних заходів та підвищення якості існуючої системи лікування, догляду та підтримки хворих на ВІЛ/СНІД.

В Україні досягнуто певного прогресу у напрямі протидії туберкульозу. Кількість нових випадків з 2005 року постійно зменшувалась і наблизилася до цільового значення, встановленого на 2015 рік. З 2007 року відмічається зниження та стабілізація показників захворюваності та смертності від туберкульозу. За період 2004-2014 років показник захворюваності знизився майже на чверть, а смертності – вдвічі.

Суттєве зниження показників захворюваності та смертності від туберкульозу у 2014 році порівняно з 2013 роком (відповідно, на 12,4% і 20,6%) пов'язано з тим, що не було враховано дані з частини території України. Проте зниження показника захворюваності на туберкульоз в Україні є реальним: з 25 регіонів України в 19 спостерігається зниження показника і лише у 6 регіонах – незначне збільшення (від 1,4% до 8,3%).

Така сама тенденція за показником смертності: зниження у 18 регіонах, незначне збільшення – у 7.

Серед проблем у досягненні Цілі 6 можна відмітити таке:

- особливості лікування хворих на туберкульоз;
- доступ до медичних послуг;
- нестабільна закупівля протитуберкульозних препаратів через нерівномірне фінансування заходів Загальнодержавної програми протидії туберкульозу, а також особливості тендерних процедур;
- повільне реформування протитуберкульозної служби та оптимізація мережі протитуберкульозних закладів;
- бідність і уразливі групи населення;
- незадовільний матеріально-технічний стан багатьох протитуберкульозних закладів.

У табл. 3.7 наведені показники динаміки досягнення Цілі 6.

Таблиця 3.7 – Динаміка досягнення Цілі 6 [19]

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Завдання 6.А: Зменшити на 13% темпи поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу															
Індикатор 6.1. Кількість осіб з уперше встановленим діагнозом ВІЛ-інфекції на 100 тис. населення															
12,9	14,4	18,2	21,0	25,7	29,3	34,5	38,1	41,2	43,2	44,7	46,2	45,5	47,2	...	49,1
Індикатор 6.2. Темпи поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу, %															
...	+11,6	+26,4	+15,4	+22,4	+14,0	+17,7	+10,4	+8,1	+4,9	+3,3	+3,6	-1,6	+4,6	...	+4,0
Індикатор 6.3. Кількість померлих від хвороби, зумовленої ВІЛ, на 100 тис. населення															
1,0	1,5	2,3	3,8	5,5	7,7	8,8	9,8	11,2	11,7	12,3	12,6	12,5	11,5	10,2	8,0
Індикатор 6.4. Рівень передачі ВІЛ-інфекції від матері до дитини, %															
...	27,80	10,00	10,00	8,20	7,70	7,10	6,20	6,30	4,70	4,90	3,73	4,31	...	...	2,00
Завдання 6.В: Зменшити на 20% рівень захворюваності на туберкульоз (порівняно з 2005 роком)															
Індикатор 6.5. Кількість осіб з уперше встановленим діагнозом туберкульозу (у тому числі органів дихання) на 100 тис. населення															
60,4	69,5	76,0	77,8	81,2	84,4	83,4	80,1	78,0	72,7	68,4	67,2	68,1	67,9	59,5	67,5
Індикатор 6.6. Кількість померлих від туберкульозу на 100 тис. населення															
22,3	22,7	20,5	21,8	22,7	23,5	22,3	22,6	22,4	18,2	16,6	15,2	15,2	14,1	11,2	15,0

Примітка: У таблиці наведені наявні фактичні дані Державної служби статистики України та Українського центру контролю за соціально небезпечними захворюваннями МОЗ України до 2013 року включно та цільові показники для досягнення до 2015 року (встановлені у 2010 році).

Ціль 7. Сталий розвиток довкілля

В Україні вдалося досягти певних позитивних зрушень на шляху виконання завдань сталого розвитку довкілля. Суттєво зменшено викиди парникових газів, обсягів викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє

природне середовище, а також утворення відходів, хоча цей прогрес пов'язаний зі зниженням темпів економічного зростання. Позитивна динаміка спостерігається також щодо підвищення лісистості території та збільшення площі заповідників і національних парків. Проте спостерігається стагнація або незначний прогрес у сфері енергозбереження, ефективного використання енергії та використання поновлюваної енергії. Проблемними залишаються питання поводження з відходами, а також забезпечення централізованим водопостачанням частки населення, яке проживає у сільській місцевості.

Але необхідно зазначити ще наявні проблеми у досягненні Цілі 7, це:

- недостатній рівень доступу до якісної питної води;
- забруднення атмосферного повітря;
- низька ефективність використання енергії;
- забруднення поверхневих водних об'єктів;
- низька ефективність поводження з відходами;
- повільне збільшення лісистості території України;
- недостатнє розширення мережі заповідників, біосферних заповідників та національних природних парків;
- законодавство у частині здійснення державного нагляду у сфері охорони навколишнього середовища є недосконалим;
- недостатній рівень виділення коштів на капітальні вкладення в охорону навколишнього середовища;
- негативний вплив ситуації на сході країни;
- техногенний тиск на навколишнє природне середовище.

Показники динаміки досягнення Цілі 7 наведені у табл. 3.8.

Таблиця 3.8 – Динаміка досягнення Цілі 7 [19]

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Завдання 7.А: Збільшити до 2015 року частку населення, яке має доступ до централізованого водопостачання, зокрема до 90% – міського населення та до 30% – сільського населення															
Індикатор 7.1. Частка населення міських поселень, яке має доступ до централізованого водопостачання, % від загальної кількості міського населення															
...	88,0	88,0	88,0	87,0	87,0	87,0	87,0	87,0	93,2	...	93,4	...	...	89,8	90,0
Індикатор 7.2. Частка сільського населення, яке має доступ до централізованого водопостачання, % від загальної кількості сільського населення															
...	...	...	...	26,0	27,0	...	...	26,0	22,1	...	22,2	...	...	...	30,0

Продовження табл.3.8

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Завдання 7.В: Стабілізувати до 2020 року викиди парникових газів на рівні, нижчому на 20% за рівень 1990 року															
Індикатор 7.3. Обсяг шкідливих викидів в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення, млн т на рік															
...	4,05	4,08	4,09	4,15	4,46	4,82	4,81	4,52	3,93	4,13	4,40	4,30	4,30	3,19	4,70
Індикатор 7.4. Обсяг шкідливих викидів в атмосферу від пересувних джерел забруднення, млн т на рік															
...	1,99	2,03	2,10	2,17	2,15	2,20	2,56	2,68	2,51	2,54	2,50	2,48	2,40	2,00	3,20
Завдання 7.С: Стабілізувати до 2015 року забруднення водних об'єктів. Стабілізувати на рівні 8500 млн куб. м на рік обсяг скидів стічних вод у поверхневі водні об'єкти															
Індикатор 7.5. Обсяг скидів зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, млн куб. м на рік															
...	10136	9613	9098	8697	8553	8484	8579	8342	7381	7817	7725	7788	7440	6354	8500
Завдання 7.Д: Збільшити до 2015 року лісистість території України до 16,1% та площу природоохоронних територій. Розширити мережу природних заповідників, біосферних заповідників та національних природних парків до 3,5% від загальної площі території України і до 9,0% – загальну площу територій та об'єктів природно-заповідного фонду															
Індикатор 7.6. Лісистість територій, відношення площі земель, вкритих лісовою рослинністю, до загальної площі території України, %															
...	15,6	15,6	15,6	15,6	15,6	15,6	15,6	15,7	15,7	15,9	15,9	15,9	16,0		16,1
Індикатор 7.7. Частка площі заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, % до загальної площі території України															
---	1,6	1,7	1,7	1,8	1,8	1,9	1,9	2,0	2,4	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	3,5
Індикатор 7.8. Частка площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, % до загальної площі території України															
...	4,20	4,50	4,50	4,57	4,65	4,73	4,95	5,04	5,40	5,70	5,90	6,05	6,08	6,15	9,00

Примітка: Обсяг шкідливих викидів у атмосферу від стаціонарних джерел забруднення лише від підприємств, взятих на державний облік, млн т на рік. За 2001–2002 роки відображаються дані по автомобільному транспорту; з 2003 року – по автомобільному, залізничному, авіаційному, водному транспорту; з 2007 року – по автомобільному, залізничному, авіаційному, водному транспорту та виробничій техніці.

3.2 Від Цілей розвитку тисячоліття до Цілей сталого розвитку

Порядок денний розвитку на період після 2015 року, затверджений на Саміті ООН у вересні 2015 року, відкриває нову еру економічного прогресу, соціальної справедливості та екологічної сталості у світі. Цей документ закликає до нового бачення розвитку, глибоких змін у способі виробництва та споживання, нових моделей поведінки у відносинах із природою. Він також потребує нових, швидших та ефективніших механізмів реагування на виклики й загрози.

Як наголосив Генеральний секретар ООН, «сталий розвиток – це шлях у майбутнє».

Варто зазначити, що у всіх документах ООН, підготовлених до Саміту, підкреслено, що порядок денний на період після 2015 року має ґрунтуватися на таких ключових засадах:

- **гідність** – викорінення бідності, боротьба з нерівністю та захист прав кожної людини, зокрема всіх тих, хто залишається на узбіччі життя;
- **люди** – забезпечення здорового життя, знань і включення жінок та дітей;
- **планета** – захист наших екосистем для всіх суспільств і майбутніх поколінь;
- **партнерство** – зміцнення солідарності задля сталого розвитку;
- **справедливість** – заохочення безпечних і мирних суспільств та сильних інституцій;
- **процвітання** – формування сильної, всеохоплюючої та трансформаційної економіки.

1 січня 2016 року офіційно вступили в силу 17 цілей сталого розвитку (ЦСР), які є частиною Порядку денного в галузі розвитку на період до 2030 року, прийнятого світовими лідерами на історичному Саміті ООН у вересні 2015 року (табл. 3.9).

Таблиця 3.9 – Цілі Сталого розвитку

№	Зміст Цілі
1	Подолання бідності у всіх її формах та усюди
2	Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства
3	Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці
4	Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх
5	Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток
6	Забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх
7	Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх
8	Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх
9	Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям
10	Скорочення нерівності всередині країн і між ними
11	Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів
12	Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва
13	Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками
14	Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку
15	Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття
16	Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях
17	Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку

ЦСР спираються на успіх Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ) і продовжують їх, щоб подолати всі форми бідності. Нові цілі унікальні тим, що закликають до дій всі країни – бідні, багаті і з середнім рівнем доходу – щоб

сприяти процвітанню та захисту планети. У цілях визнається, що подолання бідності повинно реалізовуватися спільно із стратегіями, що сприяють економічному зростанню і задовольняють ряд соціальних потреб, включаючи освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, а також можливості працевлаштування, боротьбу з кліматичними змінами та захист навколишнього середовища.

Хоча 17 ЦСР не є юридично обов'язковими, очікується, що уряди візьмуть на себе відповідальність і створять національні умови для їх досягнення. Країни несуть основну відповідальність за подальшу діяльність та аналіз досягнутого в реалізації цих цілей, що потребує якісного, доступного та своєчасного збору даних. Регіональні заходи з контролю та аналізу будуть ґрунтуватися на аналізах на національному рівні та сприятимуть подальшій діяльності та аналізу на глобальному рівні [21].

3.3 Адаптація глобальних завдань розвитку з урахуванням національної специфіки

У зв'язку з прийняттям глобального Порядку денного розвитку до 2030 року та 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), Програма розвитку ООН в Україні надає підтримку Уряду України в адаптації та локалізації ЦСР. В рамках цієї підтримки, Представництво ООН в Україні, у співпраці з Міністерством економічного розвитку та торгівлі України, започаткувала серію відкритих консультацій з залученням громадськості, за результатами яких було підготовлено Національну доповідь «ЦСР для України». Визначені у ній ЦСР будуть слугувати орієнтирами при розробці секторальних стратегічних планів.

З метою адаптації глобальних завдань розвитку з урахуванням національної специфіки проводилися національні консультації під час яких обговорювалися 17 ЦСР за такими групами:

- стале економічне зростання та зайнятість;
- справедливий соціальний розвиток;
- ефективне, підзвітне та всеохоплююче управління і справедливість для всіх;

- екологічна рівновага та розбудова стійкості.

У національних консультаціях взяли участь близько 300 представників урядових установ, агентств Організації Об'єднаних Націй в Україні, Національної академії наук України, громадськості та експертного середовища. У ході консультацій учасники заповнювали анкети, які містили запитання щодо релевантності цілей для країни та напрямів роботи для їх подальшої інтеграції у стратегічне планування. Аналіз результатів опитування відбиває експертну думку учасників консультацій. Далі наведено оброблені дані у графічному представленні.

У табл.3.10 наведені середні експертні оцінки ваги цілі у контексті специфіки національного розвитку за 5-бальною шкалою: 1 – мінімум, 5 – максимум.

Таблиця 3.10 – 17 цілей за результатами оцінювання експертної спільноти [22]

Ціль	Група експертів					Середній бал
	ЦОВВ	ОГС	НУ	МО	Інші	
1	3,28	4,23	4,45	3,46	4,43	4,17
2	4,00	3,90	3,55	2,38	3,64	3,50
3	4,28	3,87	4,13	3,46	3,79	3,91
4	4,08	4,19	3,76	2,92	3,86	3,76
5	3,32	3,52	2,58	2,46	2,93	2,96
6	3,76	3,68	3,67	3,23	3,43	3,55
7	3,96	3,87	3,76	3,23	3,86	3,74
8	4,04	4,06	4,36	4,62	4,29	4,27
9	4,04	3,9	3,98	3,69	4,14	3,95
10	3,44	3,55	3,42	2,62	3,93	3,39
11	3,64	4,0	3,31	2,85	3,43	3,44
12	3,96	3,71	3,40	3,77	3,57	3,68
13	3,48	3,00	3,09	2,62	3,50	3,14
14	3,36	3,42	2,75	2,46	3,36	3,07
15	3,48	3,68	3,69	2,85	3,64	3,47
16	3,92	4,03	3,98	3,43	4,00	3,88
17	3,86	3,32	3,05	2,46	3,86	3,20

Примітка: ЦОВВ – Центральні органи виконавчої влади; ОГС – Організації громадського суспільства; НУ – Наукові установи; МО – Міжнародні організації; Інші – Інші організації.

Як бачимо з табл. 3.10 найбільшу вагу (4.27) за оцінками експертних груп має Ціль 8 – Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці

для всіх. Найменшим показником в 2,96 балів оцінена Ціль 5 – Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток.

За результатами національних консультацій були також визначені завдання щодо інтеграції ЦСР, яким доцільно приділити особливу увагу. Експерти оцінювали вагу завдання також за 5-бальною шкалою: 1 – мінімум, 5 – максимум. У табл. 3.11 наведений середній бал ваги завдання.

Таблиця 3.11 – Середній бал ваги завдання, яким доцільно приділити особливу увагу [23]

№	Завдання	Середній бал
1	Визначення національних цілей, завдань та показників на середньо-та довгострокову перспектив	4,22
2	Підвищення спроможності (на національному, регіональному та локальному рівнях) до стратегічного планування та визначення пріоритетів (їх ранжування) для підвищення рівня ефективності реалізації програм/ проектів в умовах обмежених ресурсів	4,12
3	Забезпечення узгодження ЦСР з реальними потребами, визначеними на рівні громад	3,82
4	Дотримання принципу відкритості та прозорості у процесі визначення національних ЦСР	3,81
5	Забезпечення координації, узгодження процесів стратегічного планування на національному, регіональному та локальному (район, громада) рівнях	3,79
6	Інтеграція ЦСР у державні документи стратегічного планування	3,75
7	Запровадження відкритого моніторингу національного розвитку та досягнення ЦСР (встановлення базового рівня за вибраними показниками, прогнозування бенчмаркінгових показників, оцінювання стану реалізації завдань)	3,71
8	Запровадження комплексного підходу до планування/моніторингу ЦСР для міжнародних зіставлень	3,02
9	Інше	2,46

При формуванні Національних завдань у контексті реалізації ЦСР 17 цілей були згруповані за групами (табл.3.12).

Таблиця 3.12 – Групи, за якими розподілені 17 ЦСР

Група 1. «Стале економічне зростання та зайнятість»	
Ціль 1	Подолання бідності у всіх її формах та усюди

Ціль 2	Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства
Ціль 3	Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці
Ціль 4	Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх
Ціль 5	Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток
Ціль 8	Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх
Ціль 9	Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям
Ціль 10	Скорочення нерівності всередині країн і між ними
Група 2. «Справедливий соціальний розвиток»	
Ціль 1	Подолання бідності у всіх її формах та усюди
Ціль 2	Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства
Ціль 3	Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці
Ціль 4	Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх
Ціль 5	Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток
Ціль 6	Забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх
Ціль 10	Скорочення нерівності всередині країн і між ними
Ціль 16	Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях
Група 3. «Ефективне, підзвітне та всеохоплююче управління та справедливість для всіх»	
Ціль 5	Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток
Ціль 10	Скорочення нерівності всередині країн і між ними
Ціль 16	Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях
Ціль 17	Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку
Група 4. «Екологічна рівновага та розбудова стійкості»	
Ціль 6	Забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх

Ціль 7	Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх
Ціль 11	Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів
Ціль 13	Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками
Ціль 14	Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку
Ціль 15	Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття

Серед цілей групи 1 для України найбільш пріоритетними є:

Ціль 2 – Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства;

Ціль 8 – Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх;

Ціль 9 – Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям.

У табл.3.12 зазначені глобальні і національні завдання відповідно ЦСР групи 1.

Таблиця 3.12 – Глобальні та Національні завдання у досягнення ЦСР 1 групи

Глобальне завдання	Національне завдання
Ціль 2 – Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства	
2.1 До 2030 року покінчити з голодом і забезпечити всім, особливо малозабезпеченим і вразливим групам населення, включаючи немовлят, цілорічний доступ до безпечної, поживної та достатньої їжі	2.1 До 2030 року забезпечити середньодушкове споживання основних видів продовольства українцями на рівні науково обґрунтованих норм (зокрема, споживання м'яса на рівні 80 кг на особу, молока – 380 кг, риби – 20 кг) <i>Довідково: у 2015 році середньостатистичний українець споживав: м'яса – 51 кг, молока – 209 кг, риби – 8 кг</i>
2.с Вжити заходів для забезпечення належного функціонування ринків продо-	2.с. Вжити заходів для забезпечення належного функціонування ринків продо-

Глобальне завдання	Національне завдання
<p>вольчих товарів і продукції їх переробки та сприяти своєчасному доступу до ринкової інформації, у тому числі про продовольчі резерви, з метою допомогти обмежити надмірну волатильність цін на продовольство</p>	<p>вольчих товарів і продукції їх переробки, зокрема шляхом:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зниження ринкових ризиків для сільгоспвиробників через урізноманітнення ринкових інструментів (страхування, гарантійні фонди, форвардна торгівля, торгівля деривативами, електронна торгівля тощо); - використання механізму проведення товарних і фінансових інтервенцій; - стимулювання споживчого попиту через запровадження програм адресної підтримки малозабезпечених категорій населення. <p>До 2030 року досягти частки витрат населення на продовольство у загальних витратах домогосподарств на рівні 40%</p> <p><i>Довідково: на сьогодні частка витрат на харчування в Україні знаходиться на критичній позначці – близько 60%. У країнах ЄС цей показник становить 9–23%.</i></p>
<p>Ціль 8 – Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх</p>	
<p>8.1 Підтримувати економічне зростання на одну особу населення відповідно до національних умов і, зокрема, зростання валового внутрішнього продукту на рівні не менше 7 відсотків на рік у найменш розвинених країнах</p>	<p>8.1 Забезпечити економічне зростання валового внутрішнього продукту в реальному вимірі не менше 7 відсотків на рік, починаючи з 2018 року. Запровадити з 2018 року середньострокове економічне та бюджетне планування</p>
<p>8.3 Просувати проведення орієнтованої на розвиток політики, яка сприяє продуктивній діяльності, створенню гідних робочих місць, підприємництву, творчості й інноваційній діяльності, та заохочувати офіційне визнання і розвиток мікро-, малих і середніх підприємств, у тому числі шляхом надання їм доступу до фінансових послуг</p>	<p>8.3 У 2017 р. створити спеціальну установу для фінансування структурних змін в економіці, розвитку інновацій, кредитування малих та середніх підприємств</p>
<p>8.5 До 2030 року забезпечити повну і продуктивну зайнятість та гідну працю для всіх жінок і чоловіків, у тому числі молодих людей та інвалідів, і рівну оплату за працю рівної цінності</p>	<p>8.5 До 2020 року знизити рівень безробіття до 5% за методологією МОП</p>
<p>8.10 Зміцнювати спроможність націона-</p>	<p>8.10 До 2030 року забезпечити серед-</p>

Глобальне завдання	Національне завдання
льних фінансових установ заохочувати і розширювати доступ до банківських, страхових і фінансових послуг для всіх	ньоєвропейський рівень охоплення юридичних і фізичних осіб основними банківськими, страховими і фінансовими послугами
Ціль 9 – Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям	
9.2 Сприяти всеохоплюючій і стійкій індустріалізації, до 2030 року суттєво підвищити рівень зайнятості у промисловості та частку промислового виробництва у валовому внутрішньому продукті відповідно до національних умов і подвоїти відповідні показники в найменш розвинених країнах	9.2 До 2030 року наростити частку промисловості у ВВП до 35%
9.3 Розширити доступ дрібних промислових та інших підприємств, особливо в країнах, що розвиваються, до фінансових послуг, у тому числі до недорогих кредитів, і посилити їх інтеграцію до виробничо-збутових ланцюжків та ринків	9.3 Щонайменше удесятеро збільшити кількість підприємств, які отримали дешеві кредитні ресурси, та обсяг таких кредитів. Забезпечити зниження бар'єрів виходу на ринки збуту продукції та доступу до матеріальних та фінансових ресурсів малими та середніми підприємствами шляхом створення кластерів у всіх регіонах України. Вирівняти умови конкуренції вітчизняних підприємств на глобальних ринках шляхом створення державних і приватних установ, що надаються фінансові ресурси та знижують ризики виходу на ці ринки для малих і середніх підприємств, що реалізують експортні контракти та здійснюють інвестиції за межі України.

Важлива ціль, яка передбачає завдання, спрямовані на забезпечення фінансовими ресурсами впровадження всіх цілей сталого розвитку це, – Ціль 17 – Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Інші цілі групи 1 стосуються питань соціального розвитку та рівноправності.

Націоналі завдання відповідно ЦСР групи 2 наведені у табл.3.13.

Таблиця 3.13 – Націоналі завдання відповідно ЦСР групи 2

Ціль 1 – Подолання бідності у всіх її формах та усюди
<ul style="list-style-type: none"> - ліквідувати крайню бідність (добове проживання на суму менш ніж 5 дол. США за ПКС); - скоротити втричі частку населення, чие споживання є нижчим за рівень фактичного прожиткового мінімуму; - підвищити рівень охоплення бідного населення програмами соціальної підтримки; - підвищити вдвічі (втричі) рівень охоплення бідного населення адресною допомогою.
Ціль 3 – Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці
<ul style="list-style-type: none"> - покращити профілактику і лікування основних неінфекційних захворювань і досягти зниження смертності: у вікових групах 15-29 р., 30-44 р., 45-59 р. на чверть, у т.ч. чоловіків – на третину, жінок – на 15%, у т.ч., знизити смертність: від цереброваскулярних захворювань – на третину; від раку шийки матки – на чверть; від раку молочної залози – на 15%. - мінімізувати смертність, якій можна запобігти, серед новонароджених і дітей віком до 5 років до 1-2 випадків на 1000 живонароджених, зменшити: неонатальну смертність до 3-4 випадків на 1000 живонароджених, смертність дітей до 1 року – до 4-5 випадків на 1000 живонароджених смертність у віці до 5 років – до 6-7 випадків на 1000 живонароджених; - знизити: <ul style="list-style-type: none"> o захворюваність на туберкульоз на третину, o смертність від туберкульозу удвічі; o захворюваність на гепатит та хвороби, що передаються через воду;   <p>Зупинити епідемію ВІЛ/СНІДу;</p>
Ціль 4 – Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх
<ul style="list-style-type: none"> - створення повноцінної та якісної системи дошкільного виховання у міських та сільських поселеннях. Індикатор: Чистий показник охоплення дошкільною освітою дітей 3–5 років, незалежно від місцевості проживання – 99% (2030 р.);
Ціль 10 – Скорочення нерівності всередині країн і між ними
<ul style="list-style-type: none"> - забезпечити випереджаюче зростання доходів 40% біднішого населення (у порівнянні із зростанням доходів решти населення).

Пріоритетами сталого розвитку України в екологічній сфері є інтеграція екологічної політики, тобто узгодження на ранніх стадіях планування галузевих і природоохоронних цілей, завдань і заходів з метою пошуку можливостей їх взаємного підсилення та визначення природоохоронних пріоритетів там, де це необхідно. За таких підходів визначення та впровадження

стратегічних загальнодержавних пріоритетів і заходів забезпечує більш високий рівень охорони довкілля [24].

Природоохоронна політика не в змозі вирішити це завдання самотужки, у відриві від інших галузевих політик. Питання інтеграції екологічної політики в галузеві політики є ключовим для природоохоронних структур. Утім, для інших міністерств і відомств воно не є першочерговим, а часто розглядається як таке, що встановлює певні обмеження у галузевій діяльності та створює відповідні труднощі для розвитку галузі. На інституційному рівні немає державного органу, який би координував інтеграцію екологічної складової в усі сектори економіки та суспільного життя.

В Україні стратегічне планування розвитку країни не орієнтоване на планування сталого розвитку. При цьому планування розвитку галузевих політик майже не враховує третю складову сталого розвитку – екологічну. Навіть ті галузеві стратегії та програми, які мають розділ з екологічної проблематики, не пов'язані зі стратегічними завданнями державної екологічної політики і відображають лише окремі аспекти поводження з відходами, енергоефективності, ресурсозбереження. Наслідком цього є те, що галузеві програми та стратегії не мають потужної екологічної складової, реалізація якої могла б забезпечити технічне переоснащення, запровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних і екологічно безпечних технологічних процесів [24].

Національні особливості переходу України на шлях сталого розвитку пов'язані з першочерговим розв'язанням проблем, які є характерними саме для України.

До найважливіших передумов переходу України на модель сталого розвитку на національному та регіональному рівнях належать:

- кардинальна зміна моделі природокористування;
- перехід до інтенсивного типу виробництва на основі широкомасштабної реконструкції та модернізації відсталого матеріально-технічної бази на ос-

нові використання новітніх, безвідхідних, маловідходних та екологічно-безпечних технологій;

- формування нової демографічної політики, спрямованої на стимулювання відтворення населення, встановлення принципів соціальної справедливості, формування середнього класу, підвищення якості освіти та охорони здоров'я;

- розширення масштабів міжнародного співробітництва у сфері ефективного розв'язання ресурсо-екологічних проблем і завдань сталого розвитку.

У вирішенні завдань раціоналізації природокористування та охорони природи і економічного зростання потрібна комплексність. Вона важлива тому, що окремі галузі та сфери суспільного виробництва ставлять різні, нерідко прямо протилежні, вимоги до одних і тих самих природних ресурсів або умов навколишнього середовища. Причому основну увагу вони зосереджують, як правило, на використанні ресурсів і умов довкілля, а вирішення питань їх охорони, збереження та відтворення залишають суспільству.

Сталий розвиток може мати різні моделі реалізації, які передбачають неоднакові темпи і пропорції суспільного відтворення. Кожній моделі повинна відповідати система цілей та еколого-економічних пріоритетів, які забезпечать врахування особливостей країн. В Україні сталий розвиток є можливим тільки на основі інтенсивної інтелектуалоємної економіки.

Перехід до сталого розвитку в Україні знаходиться під впливом трьох груп чинників, які визначають можливості держави щодо успішної реалізації інвестиційно-інноваційної політики на основі впровадження природоохоронних, екологічнобезпечних й ресурсозберігаючих напрямів науково-технічного прогресу, фундаментальної перебудови природокористування та механізмів реалізації природоохоронних заходів.

Перша група чинників пов'язана з рівнем розвитку економічного і науково-технічного потенціалів України. Сьогодні підприємства, об'єднання, фірми, цілі регіони, навіть якщо вони бажають розв'язати екологічні пробле-

ми, здебільшого відчують гостру нестачу фінансових ресурсів не лише для вдосконалення техніко-технологічних процесів, впровадження принципово нових екологічнобезпечних засобів виробництва, а й для будівництва та реконструкції очисних споруд, застосування прогресивних способів і методів очищення відходів виробництва тощо.

Друга група чинників обумовлена рівнем виробництва та якості вітчизняного екологічного обладнання, екологічнобезпечних технічних засобів і технологій. Саме їхній дефіцит в Україні стримує інвестування природоохоронних програм і окремих заходів. Така ситуація викликана низьким рівнем витрат на наукові розробки в Україні, який в цілому в 100-130 разів нижче, ніж в країнах Західної Європи, а також дефіцитом фінансових ресурсів для закупівлі відповідного обладнання та технологій за кордоном. Тому деякі підприємства і галузі не можуть використати навіть ті незначні кошти, що виділяються на охорону природи і вдосконалення природокористування, на поліпшення відтворення природних ресурсів, запровадження екологічнобезпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

Третя група чинників пов'язана із застосуванням принципово нового макро-економічного механізму регулювання соціально-економічних процесів у державі для розв'язання ресурсо-екологічних проблем, а також нових підходів і методів оцінки економічної ефективності витрат на ці заходи. До сьогодні переважає точка зору, що інвестиції в екологію виправдані лише тоді, коли ефект від зменшення екологічної шкоди, зумовленої забрудненням або деградацією природного середовища, перевищує сукупні затрати. Такий підхід, особливо враховуючи те, що методологія та методи визначення збитків недосконалі й мають істотні недоліки, не враховує втрати трудових ресурсів та здоров'я людини внаслідок забруднення і погіршення якості довкілля. Жодні економічні вигоди не можна визнати доцільними, якщо зростають показники захворюваності, інвалідності та смертності населення, погіршується його фізичне і психічне здоров'я.

Наша держава може забезпечити сталий розвиток виключно шляхом ефективного використання усіх видів ресурсів (людських, природних, геополітичних), структурно-технологічної трансформації виробництва та наявних конкурентних можливостей (активізація ролі окремої людини в суспільстві, забезпечення соціальної справедливості й соціальної рівності, ефективна зайнятість, екологічна безпека).

Особливістю України як країни з перехідною економікою є наявність високоосвіченого людського потенціалу. Зважаючи на це, а також враховуючи географічне розташування території, клімат, якість ґрунтів, обсяги і різноманітність корисних копалин та інші природні чинники, слід відзначити, що Україна має достатньо сприятливі умови для втілення засад сталого розвитку.

Отже, доцільність переходу до СР визначається як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, що пов'язані з євроінтеграційними прагненнями України та необхідністю виконання міжнародних зобов'язань. Стратегія переходу до СР має ґрунтуватися на аналізі тих дисбалансів, які існують в економічних, соціальних та екологічних сферах, і на подальшому визначенні шляхів їх подолання.

Успіхи у досягненні ЦСР будуть великою мірою залежати від того, наскільки ЦСР та відповідні завдання та індикатори будуть інтегровані у систему стратегічного планування як на національному, так і на регіональному рівнях. З огляду на це, Програма розвитку ООН ініціювала інклюзивний процес розробки Стратегії сталого розвитку для України на період до 2030 року. Передбачається, що Стратегія може слугувати інструментом реалізації ЦСР та бути рамковим документом, який скеровуватиме стратегічне планування у різних секторах національного розвитку [25].

21 вересня 2016 року в м. Одеса на базі нашого університету відбулася Консультація щодо проекту Стратегії сталого розвитку для України до 2030 року, який був розроблений в рамках проекту ПРООН/ГЕФ «Інтеграція положень Конвенцій РІО в національну політику України».

У заході взяли участь представники органів місцевого самоврядування Одеської, Херсонської та Кіровоградської областей, представники Програми розвитку ООН в Україні, громадських природоохоронних організацій, бізнес-структур, науковці.

8 грудня 2016 року у Великій конференц-залі Президії Національної академії наук України відбулися чергові консультації щодо проекту Стратегії сталого розвитку України (ССРУ) на період до 2030 року. У заході взяли участь представники центральних органів влади, органів місцевого самоврядування та виконавчої влади регіонів України, представники Програми розвитку ООН в Україні, громадських організацій, бізнес-структур, науковці.

У рамках заходу відбулася презентація проекту Стратегії сталого розвитку України до 2030 року – рамкового документу, який визначає стратегічні напрями довгострокового розвитку для України та сприятиме інтеграції Цілей сталого розвитку у національні плани, стратегії та програми.

Стратегія спрямована на досягнення визначеної мети розвитку та має супроводжуватись Національним планом дій (дорожньою картою) переходу України до сталого розвитку.

Стратегія визначає цілісну систему стратегічних та операційних цілей переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку країни до 2030 року. Вона також визначає інституційні засади впровадження Стратегії, напрями міжгалузевої та міжсекторальної взаємодії, основні рушійні сили та інструменти її реалізації. Цільові показники визначені для трьох етапів реалізації Стратегії: 2016-2020 рр., 2021-2025 рр. і 2026-2030 рр [25].

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи викладене у роботі можна зробити наступні висновки:

1. В Україні суспільство готове брати участь у розробленні довгострокового стратегічного документу, який визначив би нові Цілі сталого розвитку. За останні п'ятнадцять років доповіді щодо Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ) слугували єдиним стратегічним документом, який надавав можливість громадськості контролювати дії влади, використовуючи моніторинг 33-х ключових показників.

Однак, Україна відстає від інших країн у досягненні Цілей розвитку тисячоліття. В основі цих процесів – повільний темп економічних та інституційних реформ, здійснюваних за роки після набуття незалежності, відсутність стратегічно визначених системних перетворень, у яких би був зацікавлений уряд, спрямованих по шляху людського розвитку;

2. Цілі сталого розвитку в Україні становитимуть нову систему взаємоузгоджених управлінських заходів за економічним, соціальним та екологічним (природоохоронним) вимірами, спрямовану на формування суспільних відносин на засадах довіри, солідарності, рівності поколінь, безпечного навколишнього середовища. Основою сталого розвитку є невід'ємні права людини на життя та повноцінний розвиток;

3. Нові цілі мають забезпечити інтеграцію зусиль щодо економічного зростання, прагнення до соціальної справедливості і раціонального природокористування, що потребує глибоких соціально-економічних перетворень в Україні та нових підходів до можливостей глобального партнерства. Перспективи реалізації принципів сталого розвитку в Україні не можна розглядати у відриві від здійснюваних у державі ринкових реформ;

4. Перехід до сталого розвитку як країни загалом, так і окремих її регіонів, має відбуватися у тісному взаємозв'язку з радикальною структурною і технікотехнологічною перебудовою суспільного виробництва на основі

прискорення темпів НТП, зокрема, у напрямі всебічної екологізації не лише базових галузей економіки, а й усіх сфер людської діяльності. Все це має бути враховане в розроблюваній Національній стратегії сталого розвитку;

5. Для України дуже важливо не надавати перевагу економічній складовій розвитку без урахування у єдиній цілісній моделі екологічної і соціальної складових. Система цілей розвитку тисячоліття дозволяє узгоджувати людський, економічний та екологічний розвиток;

6. Україна потребує збалансованого розвитку, при якому виробництво і споживання дають можливість природним екосистемам відновлюватися та підтримувати життєдіяльність теперішніх і майбутніх поколінь. Нестримне прагнення до економічного зростання будь-якою ціною обертається знищенням природних ресурсів;

7. Через нераціональне використання природних ресурсів, Україна перебуває не в найкращих умовах. На початку ХХІ століття наша країна все ще посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання енергії, води та інших ресурсів на одиницю ВВП. Україна має найбільші у світі обсяги промислових відходів на душу населення (загальна маса накопичених відходів в нашій державі становить більше 30 млрд. тонн, з них майже 2,5 млрд. тонн – токсичні). Обсяг шкідливих викидів у повітря в Україні складає понад 6,6 млн. тонн на рік (з них 2 млн. тонн – викиди від автотранспорту). 30% води в Україні втрачається через застарілі водопровідні мережі тощо;

8. «Для досягнення Цілей Сталого Розвитку на національному рівні Україна здійснюватиме нові програми і проекти, які на практиці забезпечать макроекономічну стабільність, екологічний баланс та соціальну згуртованість. ЦСР служитимуть в якості загальної основи для подальших перетворень в Україні», – саме так зазначив Президент України Петро Порошенко у своєму виступі на Саміті ООН з Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року, який відбувся в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, і під час якого було надано загальне бачення нових орієнтирів розвитку до 2030 року та визначено 17 Цілей сталого розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боголюбов В.М., Прилипко В.А. Стратегія сталого розвитку: навч. посібник / Херсон: Олді-плюс, 2009. 322 с.
2. Сталий розвиток суспільства: навч. посібник / Масловська Л.Ц. та ін., за ред. канд. іст. наук А.П. Садовенко. Київ, 2011. 392 с.
3. Зеркалов Д. В. Проблеми екології сталого розвитку / Київ : Основа, 2013. 430 с.
4. Добровольський В.В. Екологічні знання: навч. посібник. – Київ: Професіонал, 2014. 299 с.
5. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР) / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. 376 с.
6. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере. – Успехи современной биологии. – 1944. 113-120 с.
7. Грінь Д.С. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : науково-методичний посібник для вчителів / Херсон, 2015. 228 с.
8. Тарасова О.В. Концепция устойчивого развития общества. URL: http://www.posoh.ru/tend/intern_org/htm/ust-razv.htm.
9. Стратегія сталого розвитку: Підручник / Боголюбов В.М. та ін., Херсон: Олді-плюс, 2012. 446 с.
10. Семенюк Е. Розвиток сталий : Економічна енциклопедія: У трьох томах / Київ: Академія, 2002. 283 с.
11. Стратегія сталого розвитку: навч. посібник / Ісаєнко В.М. та ін., Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, Київ, 2014. 301 с.
12. Караєва Н.В, Корпан Р.В., Коцко Т.А. Сталий розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем / Суми : Унів. кн., 2008, 383 с.
13. Попов О.Л., Краснокутський С.Г., Артюх С.В. Що таке сталий (стійкий) розвиток суспільства // Соціум. 2006. URL: <http://vybory.org/articles/410>.
14. Руденко Л.Г. Сталий розвиток: пошуки моделей сталого розвитку України // Український географічний журнал. 1998. №1. С. 5–12.

15. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку: навч. посіб. / Гречко Т.К. та ін., за ред. Грінь Д.С. Херсон, 2015. 264 с.
16. Дорогунцов С.І., Ральчук О.М. Управління техногенно-екологічною безпекою у парадигмі сталого розвитку / Київ: Наукова думка, 2001. 172 с.
17. Трегобчук В.М. Концепція сталого розвитку для України / В.М. Трегобчук // Вісник Національної академії наук України : загальнонаук. та громадсько-політичний журнал. 2002. № 2. URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal/All/herald/2002-02/7.htm>.
18. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвеси́ка]; Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України. Київ, 2013. 40 с.
19. Цілі Розвитку Тисячоліття 2000-2015. URL:<http://un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/mdgs> (дата звернення: 25.10.2016).
20. Дані Офіційного сайту Держкомстату України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.11.2016).
21. Цілі Сталого Розвитку 2016-2030. URL:<http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 25.10.2016).
22. Національні консультації з питань адаптації Цілей Сталого Розвитку (ЦСР) для України. URL:<http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku/> (дата звернення: 12.12.2016).
23. Матеріали до Консультацій з адаптації та локалізації порядку денного з питань розвитку до 2030 року та 17 Цілей Сталого Розвитку в Україні. URL:<http://dg.org.ua/ua/resources-2/185-materialy-do-konsultatsii-z-adaptatsii-ta-lokalizatsii-poriadku-dennoho-z-pytan-rozvytku-do-2030-roku-ta-17-tsilei-staloho-rozvytku-v-ukraini> (дата звернення: 12.12.2016).
24. Методичні матеріали для впровадження освітнього модуля «Основи стратегії сталого розвитку в Україні». URL: <http://sd4ua.org/golovni-temi-stalogo-rozvitku/osvita/>(дата звернення: 18.12.2016).
25. Цілі сталого розвитку України. URL:<http://sdg.org.ua/ua>. (дата звернення: 18.12.2016).